

МАЙКЛ ШЕБОН

МІСЯЧНЕ
СЯЙВО

ФАБУЛА
ВИДАВНИЦТВО

Майкл Шебон
Місячне сяйво

Copyright © 2016 by Michael Chabon
А. Копівська, пер. з англ., 2020
© «Фабула», макет, 2020
© Видавництво «Ранок», 2020

* * *

Присвячую їм, насправді
Присвячую їм

Ніякого темного боку Місяця немає.
Річ у тім, що він геть темний.

Вернер фон Браун

Зауваження автора

Під час роботи над цими мемуарами, я намагався дотримуватися фактів – за винятком тих випадків, коли вони розходилися з моїми спогадами, метою розповіді або правдою в тому розумінні, у якому мені б хотілося. Незважаючи на всі вільнощі з іменами, датами, місцями, подіями та розмовами, або ж із характерами, мотивами і стосунками членів моєї родини з історичними особами, можу запевнити читача, що описав усе зі зразковою неухважністю.

ЗАРАЗ! РАКЕТА, ЩО ВМІЄ ЛІТАТИ!
Точна копія дослідницької ракети ВМС США
«Aerobee-Hi» у масштабі 1 : 20

Модель ракети цілком повертається на злітці на допоміжний парашут.

- Чотири роки на розробку, \$50 000 на виробництво.
- Випробування проводили на ракетному полігоні «Вайт-Сендс».
- Ракетний двигун (ягвовою потужністю в один фунт кожні дві секунди) класифікований як «безпечний паливний пристрій» за нормами ІСС.
- Досягає висоти в 1000 футів зі швидкістю 150 миль на годину, використовує парашут для безпечної посадки.
- Модель ракети отримала схвалення вчених та інженерів як така, що відповідає вимогам безпеки.
- Космодром на мис Каверал у мініатюрі — гарантовано, надійно, не має аналогів.

15 тисяч людино-годин інженерних розробок знадобилися, щоб створити цю дивовижну модель дослідницької ракети ВМФ США «Аеробей-Ні» у масштабі 1 : 20, що злітає на висоту 1000 футів зі швидкістю 150–200 миль на годину, виходячи з м'якого віплогового носового обтікача парашут і цілком безпечно повертається на землю. Щоб знову скласти парашут і встановити новий двигун потрібно якось п'ять хвилин, після чого ракета знову готова до старту. Твердопаливний ракетний двигун, що, як і сама ракета, отримав сертифікат ІСС, присвячена стаття в журналі «Літостроєна механіка». Набір, який збирається без найменших зусиль, уключає всі необхідні елементи, у тому числі 6 двигунів і один пусковий пристрій із рейковими напрямними, коштує \$9,95 за передоплатою. Пусковий пристрій — сталена 42-дюймова стартова баншта, що має можливість відхилитися від вертикалі на 10 градусів, аби робити поправку на вітер, також у комплекті. Додаткові двигуни — шість штук за \$2,95. Якщо ви повертаєте товар, ми гарантовано повернемо вам гроші.

C/S CHABON SCIENTIFIC CO.
1308В ЛІНКОЛЬН-БІЛДИНГ, 40 СХІДНА 42 ВУЛИЦЯ, НЬЮ-ЙОРК 17

ESQUIRE : December 353

Реклама в журналі «Esquire». Жовтень 1958 року

Ось вона, ця історія, як я її почув.

I

Коли Елджер Хісс^[1] вийшов із в'язниці, йому було важко знайти роботу. Він закінчив Гарвардську школу права, працював на Олівера Венделла Холмса^[2] і допомагав засновувати Організацію Об'єднаних Націй, але водночас він був звинувачений у неправдивих свідченнях і підтримці міжнародного комуністичного руху. Він випустив мемуари, але вони були такі дурні, що їх ніхто не забажав читати. Дружина від нього пішла. Хісс був геть розбитий і позбавлений надії. Зрештою хтось із друзів пожалів нещасного й підсобив із роботою. Його взяли в нью-йоркську фірму, що виробляла й продавала заколки, зроблені з фортепіанних струн. Ця «Feathercombs» якийсь час процвітала, але згодом у них почалися проблеми з впливовими конкурентами, які скопіювали їхній дизайн, зазіхнули на торгову марку та збили ціни. Продажі впали, оборот був кепський. Аби винайняти Хісса, потрібно було когось звільнити.

У зв'язку з арештом мого діда в газеті «Daily News» від 25 травня 1957 року якийсь безіменний журналіст описував його як людину «тиху й непомітну». Для його колег, торгових агентів «Feathercombs», дід був чимось на кшталт фетрового капелюха на вішалці в кутку. Дід працював найбільше, але користі для фірми від нього було найменше. Обідньою перервою він усамітнювався зі своїм сендичем і гортав останні примірники журналів «Небо й телескоп» або «Авіаційний щотижневик». Було відомо, що він їздить на «Crosley», має дружину-іноземку та доньку-підлітка, а живе десь в окрузі Берген. До арешту дід лише двічі проявив себе перед колегами. Під час Світової серії з баскетболу в п'ятій грі 1956 року в офісі зламалося радіо, і мій дід полагодив його, замінивши перегорілу лампу іншою, яку витягнув із телефонного комутатора. Також один з рекламщиків «Feathercombs» розповідав, що якимось зустрів мого діда біля театру «Paper Mill» у Міллбурні, де його дружина-іноземка

грала – уявіть собі! – Серафіну в «Татуйованій троянді». Більше ніхто про мого діда нічого не знав, і це йому, здається, подобалося. Його вже давно не намагалися затягнути до загальних розмов. Усі знали, що він уміє усміхатися, але ніколи не сміється. Якщо в нього й були якісь політичні переконання – або взагалі переконання як такі, – то у фірмі «Feathercombs» про них ніхто нічого не знав. Отже, якби його звільнили, нічого й не змінилося б.

Двадцять четвертого травня, трошки пізніше дев'ятої ранку, президент «Feathercombs» почув, що в приймальні перед кабінетом, де сиділа його секретарша – кмітлива дівчина, яка захищала його від кредиторів і податкових інспекторів, – щось відбувається. Нетерплячий, майже злісний чоловічий голос чогось вимагав. Інтерком у кабінеті президента слабо дзенькнув. Здається, розбилося скло. Потім почувся звук, наче хтось жбурнув слухавку на апарат. Президент уже майже підвівся, щоби вийти й перевірити, що там коїться, але наступної миті в його кабінет увірвався мій дід, вимахуючи чорною телефонною слухавкою (тоді це було дійсно замашне знаряддя) із вирваним дротом завдовжки три фути.

У 1930-х роках у перервах між грою на більярді мій дід чотири роки провчився в Дрексельському технологічному, заробляючи на навчання вантаженням піаніно на складі універмагу «Вонамейкер». У нього плечі не влазили в двері, волосся, яке він щоденно вкладав із бріоліном, стирчало на голові, як заманеться, а рум'янець так рясно покривав щоки, що здавалося, ніби в нього постійний сонячний опік.

Очевидці потім розповідали в інтерв'ю «News»: «Я ніколи не бачив, щоб він гнівався».

Або: «Мені здалося, що його оточує запах диму».

Тому президент «Feathercombs» зробив неприємне відкриття – виявилось, що він тільки-но звільнив маніяка.

– Що відбувається? – спитав він.

Питання не мало сенсу, тому мій дід не удостоїв його відповіді. По ньому й так було все видно. Йому завжди здавалося, що більшість

питань, які ставлять люди, просто заповнюють пустий простір, обмежують його в русі, відволікають увагу та забирають енергію. До того ж, мій дід не дуже дружив зі своїми емоціями. Він просто взяв кінець телефонного дроту й двічі обгорнув його навколо лівого зап'ястка.

Президент спробував встати, але його нога застрягла під столом. Стілець відкотився назад і перекинувся, задеренчавши коліщатками. Він заволав: це був голосний лемент, схожий на йодль. Мій дід навалився на нього, президент викрутився спиною до діда й наразі мав перед собою чудовий вид із вікна кабінету на 57-му вулицю. Він встиг помітити, що перехожі почали товпитися на тротуарі перед офісом.

Дід обмотав телефонний шнур навколо шиї президента. У нього було приблизно дві хвилини до того, як його гнів випарується і голова знову почне мислити раціонально. У принципі, достатньо. Протягом Другої світової він навчився користуватися зашморгом, тому знав, що за хорошої підготовки задушити людину не важко.

– О господи! – вигукнула секретарка міс Мангел, запізно з'являючись на порозі.

Вона швидко зреагувала, коли мій дід увірвався в прийомну, пахнучи, як вона згадувала пізніше, наче дим від палаючої деревини. Міс Мангел миттю двічі натиснула кнопку виклику на телефоні, а тоді мій дід вирвав у неї слухавку, схопив телефон і видер шнур з апарата.

– Вам доведеться за це заплатити,– мовила міс Мангел.

Через тридцять два роки дід, розповідаючи мені цю історію, казав, що така поведінка його захопила, але оскільки він тоді був у стані ракети, що набирає висоту та от-от вибухне гнівом, він сприйняв це як провокацію. Він жбурнув телефонний апарат у вікно: звук розбитого скла й телефону, який падає на асфальт. Саме його і почув президент фірми.

Міс Мангел теж почула крик знадвору й підійшла до вікна подивитися, що сталося. На тротуарі сидів чоловік у сірому плащі та

дивився на неї. Ліве скло його круглих окулярів було залите кров'ю. Він сміявся^[3]. Навколо юрмилися перехожі, пропонуючи допомогу. Швейцар крикнув, що зателефонує до поліції. У цей момент міс Мангел почула лемент свого шефа. Вона відірвалася від вікна й побігла в його кабінет.

Приміщення здавалося порожнім. Тоді секретарка почула, як чийсь черевик б'ється об підлогу. Іще раз, іще. Потилиця мого діда на мить вигулькнула з-під столу й зникла. Відважна міс Мангел обійшла стіл. Її начальник лежав ниць на відполірованій підлозі. Мій дід сидів на ньому, затаючи на його шиї імпрізовану гароту. Президент пручався, перебирав ногами і силкувався перевернутися. Було чутно лише, як він намагається знайти опору, шкрябаючи по підлозі носками своїх дорогих черевиків із кордовської шкіри.

Міс Мангел схопила ніж для паперів зі столу й всадила його моему дідові в плече. За дідовою оцінкою, висловленою через багато років, цей учинок змусив його вдруге зачаруватися цією жінкою.

Ніж увійшов у м'яз десь на півдюйма, але гострий біль ніби зупинив нестримний виток дідового гніву. Він скрикнув. «Я тоді наче прокинувся»,– сказав він, уперше розказуючи мені цю історію на останньому тижні свого життя. Він зняв зашморг із шиї президента і змотав дріт з руки, на якій утворилися від сильного натиснення глибокі борозни. Слухавка з грюкотом упала на підлогу. Дід на крок відступив від президента фірми, а той повернувся на спину й поспіхом відсунувся назад, опинившись у проміжку між двома шафками. Він важко дихав. Поки дід тримав його обличчям долу, президент прокусив собі нижню губу, і тепер його зуби були рожевими від крові.

Дід обернувся до міс Мангел. Витяг ніж для паперів із плеча та поклав на стіл. Коли спалахи гніву миналися, у його очах завжди з'являвся жаль і заповнював їх, наче морський приплив. Він зронив руки.

– Вибачайте,– звернувся дід до міс Мангел і президента фірми.

Думаю, він казав це також і моїй мамі, якій тоді було чотирнадцять, і моїй бабусі, хоча вона, кажуть, була так само винна, як і мій дід. Навряд чи його б вибачили, але мій дід і говорив це так, ніби ні на що не сподівався.

* * *

Дід помирав від раку кісток, і лікарі виписали йому від болів дуже сильний препарат – гідроморфон^[4]. Коли я заїхав попрощатися з ним, німці були дуже зайняті руйнуванням Берлінської стіни, але в той самий час м'який молот опіюда також пробив діру в одвічній стіні дідової мовчанки: він вибалакав усі свої негоди, розказав усе про свою сумнівну фортуна, перемоги та поразки – через нещасливі обставини та власний гонор. Тоді він уже два тижні лежав у гостьовій кімнаті в домі моєї мами. Коли я дістався Окленда, йому кололи приблизно двадцять міліграмів знеболювального на день. І тільки-но я сів на стілець біля його ліжка, дід заговорив. Мені здалося, що він чекав на співрозмовника, але тепер я впевнений, що він просто знав, що часу в нього обмаль.

Дід викладав усе без визначеного порядку, за виключенням найпершого спогаду, що також був і найраннішим.

– Я розказував тобі, як колись викинув кошень з вікна? – розслаблено спитав дід, перебуваючи в тумані полегшення після чергового уколу.

Я не став казати, що він узагалі дуже мало розказував мені про своє життя. Тоді я ще нічого не знав про атаку на президента фірми «Feathercombs», тому не міг здогадатися, що мотив дефенестрації^[5] начебто добре вкладається в його біографію. Пізніше, коли він розказав про міс Мангел, розбитий телефон і чеського дипломата, я вирішив лишити цей дотеп при собі.

– Кошень померло? – спитав я.

Я їв малинове желе, яке принесли дідові. Дідів шлунок нічого не приймав, окрім нього, хоча інколи погоджувався й на курячий бульйон, що його готувала моя мама за рецептом покійної бабусі, яка народилася і виросла у Франції. У той бульйон треба було вичавити лимон – аби покращити смак. Але зараз дід не хотів желе, тому воно виявилось зайвим.

– Це був третій поверх,– сказав дід так, наче його рідне місто широко відоме своїми адамантовими тротуарами.– У Філадельфії.

– А скільки тобі було років?

– Три чи чотири.

– Господи, навіщо ти це зробив?

Він висунув язик один раз, потім другий. Він робив так щокілька хвилин. Часто здавалося, що він просто висміює співрозмовника, як клоун, але насправді це був побічний ефект знеболювального. Язик був блідий і нагадував замшу. Ще з дитинства я знав, що він може дістати язиком до кінчика носа. За вікном виднілося небо району Іст-Бей, сіре, як німб волосся мого діда, що обрамляло його засмагле обличчя.

– Мені було цікаво,– відповів він і знову висолопив язика.

На це я сказав, що чув, ніби допитливість іноді буває небезпечною, особливо для котів^[6].

II

У дитинстві мій дід жив із батьками, дідусем і молодшим братом Рейнардом – дядьком Реєм моєї мами – у трьох кімнатах на розі Десятої вулиці й Шанк-стрит на півдні Філадельфії.

Його тато, німецькомовний уродженець Пресбурга (нині Братислава), у 1920–1930-х роках намагався заробляти торгівлею текстилем та овочами. Прогорівши вчергове, він зрозумів, що краще спостерігати за тим, як чужі каси втрачають гроші, і проміняв мрію про власний бізнес на місце продавця у винному магазині. За словами діда, його мама була сильною жінкою із золотим серцем, «святою», чия мета життя полягала в тому, щоби задовольняти потреби її чоловіка та синів. На фотографіях це присадкувата жінка суворого вигляду у практичних вугільно-чорних черевиках, затягнута в корсет і з таким бюстом, наче замість грудей у неї реактивні турбіни. Вона була неписьменною, не знала ні їдишу, ні англійської, але щодня просила тата, а пізніше дядька Рея читати їй єврейські новини, щоби бути в курсі останніх бід єврейського народу. Щотижня вона цупила з родинного бюджету один-два долари для пушке^[7]. Сироти були нагодовані, біженці отримували місце на пароплавах, що везли їх до країни свободи, палестинські горби приносили рясні помаранчеві врожаї завдяки самовідданим крадіжкам цієї жалісливої жінки. Дід згадував: «Узимку білизна замерзала на мотузках, а вона заносила її по всіх цих сходах на наш поверх».

Дядько Рей у 1960-х роках був плейбоєм, носив небесно-блакитний гольф і сірий твідовий піджак. Він їздив на «Alfa Romeo Spider», а також носив елегантну пов'язку на своєму вибитому лівому оці. Іноді він нагадував мені Г'ю Гефнера^[8], а іноді – Моше Даяна. Хоча хлопчаком він був хирлявим ботаном. А от мій дід у дитинстві

ушкварював фортелі. Викидання кошеняти з вікна було тільки початком.

Усе літо дід тинявся вулицями з ранку до ночі, його заносило на схід аж до смердючої річки Делавер і на південь аж до військово-морської верфі. Він бачив, як виселена з домівки сім'я сиділа на тротуарі й пила чай в оточенні їхніх ліжок, ламп, патефона і мідної клітки з папугою. Він якось помітив газетний пакунок на кришці смітника, розгорнув його і побачив там коров'яче око. У нього на очах методично лупцювали дітей і тварин, одночасно виявляючи до них терплячість і турботу. Він бачив кабриолет «Nash» біля негритянської методистської церкви, оточений натовпом; із нього вийшла Маріан Андерсон^[9]. Шістдесят років по тому дід згадував, як його зачарував півмісяць її усмішки.

Південь Філадельфії був тоді густо засіяний Мунблатами і Нойманами – тією ріднею, що з'являлася на весіллях і похоронах у дитинстві моєї мами, а згодом і в моєму. Їхні будинки слугували моєму дідусеві такими собі проміжними станціями. Він подорожував від одного дому до іншого повз італійські та ірландські квартали, набуваючи навичок, що згодом стали йому в пригоді на війні. Він завів таємні знайомства серед італійських пекарів та зеленярів, інколи працював у них підмітайлом за кілька центів, лимонне морозиво чи буханець теплого хліба. Він вивчав особливості їхньої мови і поведінки. Щоб уникнути бійки на вулиці, де жили християни, потрібно було певним чином змінити ходу чи

поставу голови, щоб усі вважали тебе за свого. Якщо ж вас все ж таки вираховали – або якщо ви, як мій дід, не цуралися вуличних сутичок, – битися треба було нещадно. Навіть здоровезні вуличні хулігани верещали як різані, якщо тицьнути їм пальцем в око. Іноді за залізничними насипами і силосними баштами у формі жіночих грудей йшли в хід сталева арматура, уламки труб, рогатки і каміння. Дідові там вибили зуб, зламали руку й наставили купу синців. На лівій сідниці в нього лишився чималий шрам від пивної пляшки, на яку він упав під час бійки на пустирі за цукровим заводом Мак-

кахана. Шістдесят років по тому цей шрам – сріблясту зморшку, жорстокий поцілунок долі,– було помітно щоразу, коли дід користувався підкладним судном.

Батьки, налякані його тривалими зникненнями з дому й травмами, намагалися віднадити його від походеньок. Установлювали жорсткі правила, забороняли виходити. Дід порушував геть усе. Він ніколи не розповідав, із ким і де тинявся, непохитно витримував будь-які тілесні покарання, із готовністю приймав усі обмеження. Зрештою виснажені батьки відступилися і прийняли все, як воно є.

– Хлопця, який викидає кошенят із вікна, нічим не проймеш,– казав про мого діда його дід Авраам своєю пресбургзькою німецькою.

Авраам тоді проводив більшість часу в кутку вітальні, що слугувала також їдальнею, разом зі своїм гемороєм і в оточенні купи книжок. Сутеніло, закінчувався майже останній вільний літній вечір.

– А що як він колись загубиться? – питалася моя бабуса в тисячний або мільйонний раз.

– Він не загубиться,– відповів їй дядько Рей. Саме ця фраза переважала в їхньому сімейному Талмуді.– Він знає, де він є.

Саме в той час дід ховався під залізничним вагоном, одним із шести вагонів, що стояли в дальній частині залізничного відстійника біля річки. Ті дощані вагони востаннє використовували, коли агентам «Болдвін-Фелтс» знадобилося швидко дістатися до Пейнт-Крік під час «вугільних воєн»^[10]. Тепер вони стояли в тупику, підпираючи земляний насип, заплетені кампсисом^[11].

Там дід ховався від залізничного сторожа, здоровезного громили на ім'я Крізі з більмом на лівому оці та клоччям ясраво-рудого волосся на обличчі в тих місцях, де воно взагалі не мало рости. Того літа Крізі вже кілька разів добряче відлупцював мого діда. Першого разу він закрутив йому руку так далеко за спину, що дідові кістки хруснули. Другого разу він ухопив його за мочку вуха й протягнув двором аж до воріт, а тоді приклався чоботом до його сідала; дід казав, що відбиток пальця Крізі й досі можна побачити на його

мочці. Третього разу, коли Крізі побачив, що дід порушує встановлені ним правила, він випоров його ременем від своєї уніформи. Отже тепер, перебуваючи під вагонами, дід вирішив, що не вийде звідти, поки Крізі не піде чи не помре.

Крізі, однак, стирчав у дворі, кутив і вештався по всьому складському дворі. Дід лежав на животі й дивився, як той громило ходить туди-сюди й топче запилюженими чобітьми кульбабки і колоски китника. Йде, зупиняється, крутиться на місці, вертає назад. Щокілька хвилин Крізі кидав недопалок на землю і придушував його правим чоботом. Потім відкручував фляжку, заливав у горло, відригував. Здавалося, Крізі чогось чекає і просто гає час; або набирається духу.

Мій дід ламав голову: до чого це все? Крізі мав ходити туди-сюди і стежити, щоби на складі не з'являлися босяки, безхатьки та крадії на кшталт мого діда, який навідувався в Грінвіч-Ярд того літа через те, що хтось сказав, нібито туди приїжджають машини з вугіллям і воно висипається, поки вони рухаються до причалу. Уперше Крізі зловив мого діда, коли той тягнув двадцять п'ять фунтів вугілля у мішку з-під цукру. Насправді це був не його обов'язок, і було би добре, якби він робив те, за що йому платила Пенсільванська залізниця. У вагоні над головою діда товклися якісь невеличкі тваринки – там були їхні кубла. Він чув цю метушню. Згідно з маминими розповідями про природу, ці тваринки мали єдину мету: кусати малих дітей і заражати їх сказом.

Крізі затушив п'яту цигарку, знову приклався до фляжки і пішов геть. Дід порахував до тридцяти, виліз з-під вагона й струсив пісок із живота. Крізі, прихопивши наплічник, прямував до одного з вибілених будиночків, які подекуди траплялися на території Грінвіцької станції. Під час перших вилазок сюди дід уявляв, нібито залізничники живуть наче чабани біля своєї пастви. Утім, пізніше він дізнався, що в тих будках ніхто не жив. Їхні віконця були зафарбовані чорним і заґратовані, а приклавши вухо до дверей, можна було почути, як дротами біжить електрика і щось іноді

клацає, наче замок у банківському сейфі. Доти дід ніколи не бачив, щоб хтось заходив у ті хатинки або виходив із них.

Крізі витягнув в'язку ключів із кишені і зайшов усередину. Двері за ним м'яко зачинилися.

Мій дід знав, що йому давно пора додому – там на нього чекали гаряча вечеря і чергова вистава, що складалася з докорів. Він зголоднів, до того ж навчився пропускати повз вуха весь той галас і вдавати розкаяння. Але сьогодні він прийшов сюди востаннє й планував постояти на одному із сигнальних мостиків, який вважав своїм, щоби попрощатися з літом, що вже минало.

Дід рушив через парк відстою вагонів до «свого» мостика. Піднявся службовими сходами і, обережно рухаючись, поповз по сталевих фермах, що височіли за п'ятнадцять футів над залізничними шляхами. Потім випростався, тримаючись за стовпчик, на якому висів сигнальний ліхтар, і міцно став ногами в парусинових черевиках на сталеву балку, просунувши носки черевиків під арматуру. Відпустив ліхтар і розкинув руки над землею, що пливла вниз. Між ним і багатоквартирним домом на Шанк-стріт лежали сортувальна станція і рельси з потягами, що мали вирушити до Нью-Йорка, Пітсбургу, Сент-Луїса. Потяги й вагони гуркотили, скреготали і розбігалися коліями в присмерку.

Він подивився на схід. Над Нью-Джерсі, як грозова хмара, нависала темрява. За річкою простягався Кемден, за ним – узбережжя Джерсі, а далі Атлантичний океан і десь там Париж і решта Франції. Брат його мами, ветеран Аргоннського наступу^[12], розповів дідові, що в тому місті є «веселі будинки», де чоловік може перейти останню межу, де шовкова панчоха зустрічається з білою шкірою стегна. Дід обійняв сигнальний ліхтар, притулився черевом до його кожуха й подивився в нічне небо. Там висів повний місяць кольору персикового м'якушу, що утворився завдяки заломленню променів світла в атмосфері. Майже весь той день – останню п'ятницю літа – дід провів за читанням журналу «Приголомшливі історії супернауки», який відшукав серед непроданого краму

в комірці батькового магазину. Останнім було оповідання про сміливого землянина, який дістався атомною ракетою темного боку Місяця, знайшов там кисень і воду, бився з кровожерливими селенітами і закохався у блідолицу й безстрашну тамтешню принцесу. На Місяці було повно небезпек, і землянин мав терміново рятувати кохану.

Мій дід поважав Місяць. Він думав про благородну дівчину з «граційним тілом, що плавно вихилялося», і відчував, як тепла хвиля всередині підіймає його до неї, наче старозавітний вихор патріарха Еноха. Він підіймався вгору на хвилі власного бажання. Він полетить туди, буде з нею і врятує її!

Гупнули двері. Крізі з'явився з маленького будиночка й вирушив на вечірню прогулянку – уже без наплічника. Трохи дерев'яною ходюю він перетнув рейки і зник між вагонами.

Дід спустився зі свого мостика. Щоби повернутися додому, йому не треба було проходити повз маленький будиночок. Але старий Авраам мав слухність, кажучи зі свого кутка у вітальні: хлопця, який викидає кошенят із вікна на асфальт, аби подивитися, що з ними станеться, нічим не проймеш.

Дід підійшов до будки з зафарбованими чорною фарбою віконцями і постояв хвилину. Приклав вухо до дверей. Електрика гула, але було чути і якісь людські звуки: хтось кашляв, чи сміявся, чи схлипував.

Він постукав. Звук зник. У будці клацнув той самий загадковий механізм. Із боку сортувальної станції почувся гудок паротяга, що готувався вести важкий товарний состав далеко на захід. Хлопець постукав знову.

– Хто там?

Мій дід назвав свої ім'я та прізвище. Подумав – і додав адресу. З іншого боку дверей хтось зайшовся кашлем. Після цього щось заворушилося, почувся скрип пружин ліжка.

З-поза дверей визирнула половина обличчя дівчини, що міцно чеплялася за них, готова зачинити будь-якої миті. На видимій частині

її голови видніли відбілені пероксидом пасма. Навколо лівого ока під тонкою бровою плямами розтеклася туш. Нігті на лівій руці були довгі, пофарбовані в темний колір ягід черемхи, а на правій – погризені й без лаку. На дівчині був картатий чоловічий халат. Якщо вона й здивувалася, побачивши його, то й бровою не повела. Напевно, вона перед цим плакала, але встигла витерти сльози. Однак мій дід знав Крізі – так, як можна знати чоловіка, який регулярно дає тобі копняка під зад. Було неясно, що зробив Крізі із цією дівчиною, але через те мій дід тим більше розсердився. По ній було видно – щось сталося: повітря, що просочилося з-за напіввідчинених дверей, пахло жавелевою водою, розмазаною тушшю і жіночою пахвою.

– Ну? Кажі, чого тобі, хлопче з Шанк-стрит?

– Я бачив, як він сюди заходив,– сказав мій дід.– Той гівнюк Крізі.

Такі слова не можна було говорити при дорослих, особливо при жінках, але в той момент воно видалося йому найбільш придатним. Дівчина висунула обличчя з-за дверей повністю, ніби Місяць з-за фабричної огорожі, й уважніше подивилася на мого діда.

– Він гівнюк, тут ти правий.

Він побачив, що половина її голови дуже коротко обстрижена, ніби на ній виводили вошей. На правій стороні верхньої губи чорніли вусики. Праве око під густою невищипаною бровою було ненафарбоване. Якщо не брати до уваги щетину на обох щоках, було очевидно, що в цьому обличчі нарівно поєднуються чоловік і жінка. Мій дід чув у себе на районі плітки про гермафродитів, дівчат-кішок, чотириногих жінок, на яких залазять наче на столи, але не вірив, що вони існують. Тепер він засумнівався, хоча під халатом вимальовувалися цілком дівочі округлості.

– Ціна піп-шоу – десять центів, Шанк-стрит,– сказала вона.– У тебе, напевно, є лише п'ять.

Мій дід подивився на свої парусинові черевики, хоча там не було на що дивитися.

– Пішли,– сказав він і взяв її за лікоть.

Через тканину халата відчувалася гаряча шкіра. Дівчина трусоннула плечем і скинула його руку.

– Його не буде ще якийсь час. Але треба поспішити,– сказав мій дід.

У неї були вуса – то й що? У його тітоньок теж були вусики, велике діло! Його привела сюди сила думки і загадане бажання.

– Ходімо!

– Ти такий смішний,– мовила дівчина, визирнула за двері, подивилася в обидва боки. Тоді притишила голос: – Мабуть, намагаєшся мене врятувати?

Вона мовила це так, ніби мій дід бовкнув якусь несусвітню дурницю. Лишила двері відчиненими і рушила всередину будиночка, сіла на ліжко й загорнулася в жорстку ковдру. По стінах стрибали тіні, свічка, що стояла на перевернутій консервній банці, блимала. Наплічник Крізі валявся на підлозі.

– Ти хочеш забрати мене додому, до своїх матусі й татуса? – спитала вона таким огидним голосом, що одразу ж розподобалася моєму дідові.– Я ж наркоманка, повія, ще й хвора на туберкульоз.

– Я відведу тебе до лікарні.

– Ти такий смішний,– повторила вона вже м'якіше.– Ти ж бачиш, що я можу відчиняти двері зсередини, дорогенький. Я не рабиня.

Мій дід відчував, що її рабство полягає не в дверях, але не знав, як це висловити. Дівчина потягнулася до наплічника й витягла пачку сигарет «Old Gold», запалила одну і затягнулася із такою манірністю, що йому здалося, що вона ще молодша, ніж він думав.

– Твій приятель Крізі вже мене врятував. Він міг лишити мене там, де знайшов,– напівмертву, пикою в купі вугілля, просто на тому місці, де мене викинули Ілінги.

Дівчина розповіла, що з одинадцяти років мандрувала із цирком братів Ентвістл-Ілінг із містечка Перу в штаті Індіана. Узагалі-то вона народилася дівчинкою в Окалі у Флориді, але в підлітковому віці природа дещо змінила її, додавши вусики і щетину на щоках.

– Спочатку я була дуже популярна, але останнім часом у мене все росло тільки по жіночій лінії,– вона стиснула долонями свої груди.– Моє тіло все життя викидає бозна які фокуси.

Мій дід хотів сказати, що його мозок робить із ним те саме. Цей орган примушує його бути дурнуватим ідеалістом і водночас прагнути до безмежної жорстокості. Але подумав, що не варто прирівнювати власні тривоги до її проблем.

– Думаю, нема нічого дивного в тому, що я підсіла на дур,– вела далі дівчина.– Гермафродит – це круто. У цьому є якась поезія. А в бородатій тьолці – ніякої поезії.

Вона була в повній відключці, продовжувала дівчина, коли власники цирку розпорядилися викинути її з потяга, що рухався в напрямку Алтуни.

– Крізі знайшов на рейках мій чемодан – ці придурки також його викинули. І привів у цей комфортабельний готель.

Вона змінила положення ніг, помітивши, що мій дід заглядає в тінь між ними, і щільніше закуталася в ковдру.

– Крізі мерзотник, це правда. Але він приносить мені їжу, сигарети і журнали. І свічки, щоби читати. Дурі не приносить, це правда, хоча, гадаю, невдовзі мені стане все одно. Він не бере з мене за це житло більше, ніж я готова заплатити.

Мій дід споглядав руїни свого плану. Здається, вона має на увазі, що згодом тут і помре, і збирається зробити це в кімнатці, яка блимала й пливла навколо нього у тьмяному світлі свічки. Кров із її легень була всюди: на зім'ятому шматку якоїсь ганчірки, на шерстяній ковдрі, на комірці її халата.

– Крізі по-своєму правий. Думаю, мешканці Шанк-стріт були б цілком задоволені, дізнавшись, що він не забрав мою цноту. У технічному сенсі,– вона демонстративно посовалася на ліжку.– Залізничники – дуже практичні чоловіки. Завжди знайдуть якийсь спосіб.

Дівчина закашлялася у свою ганчірку, крові ще додалося. Вона так сильно здригалася від нападу, що ковдра спала й оголила її ноги.

Мій дід дуже співчував дівчині, але не міг встояти, щоби не витріщатися під її халат. Напад минув. Вона загорнула закривавлену частину ганчірки в чистішу, залишивши до наступного разу.

– Можеш роздивитися як слід, Шанк-стрит. Подарунок від фірми,– мовила дівчина й задрала поділ халата.

Вона широко розсунула ноги. Бліда смуга живота, темне курчаве хутро, рожеві статеві губи закарбувалися в пам'яті мого діда на все життя, вони маячили в його голові, наче прапор, аж до самої його смерті.

Раптом він відчув неспокій усюди: кров прилинула до щок, грудей, паху. Він помітив, що це їй подобається. Дівчина заплющила очі й трохи підняла стегна.

– Давай, солоденький. Якщо хочеш – можеш торкнутися.

Дід зрозумів, що його язик і губи не в змозі дати притомну відповідь. Він наблизився і поклав руку на острівець волосся між її ногами й тримав так, промацуючи поверхню негнучкими пальцями, ніби міряв температуру чи пульс. Ніч, літо, плин часу й історії зупинилися.

Раптом дівчина розплющила очі, нахилилася вперед і відштовхнула його, прикриваючи рота однією рукою, а іншою шукаючи ганчірку. Мій дід витягнув білу випрасувану хустинку із задньої кишені вельветових шортів, яку мати щоранку давала йому перед тим, як відпустити сина тинятися світом, і простягнув їй. Дівчина зім'яла хустинку, навіть не помітивши, як вона там опинилася. Дід дивився, як її тіло розривається зсередини, досить довго. Він боявся, що вона зараз помре, просто перед ним. Нарешті вона спромоглася глибоко зітхнути – і впала на ліжко.

Лоб у неї спітнів і блищав у тьмяному світлі недогарка. Вона обережно дихала й напіврозплющеними очима дивилася на діда. Ще через деякий час вона знову помітила його присутність.

– Іди додому,– мовила дівчина.

Він узяв свою хустинку, що днями лежала без діла в кишені, з її долоні. Тоді розправив, як мапу, і поклав дівчині на лоба. Запахнув

халат на її грудях, підтягнув жахливу ковдру аж до підборіддя з дитячою ямкою. Зробив крок до дверей і обернувся. Його пальці все ще горіли від дотику до її гарячого тіла.

– Приходь іще, Шанк-стрит,– мовила вона.– Можливо, я все ж таки дозволю тобі мене врятувати.

Додому він потрапив глупою ніччю. У кухні на нього чекав патрульний поліцейський. Мій дід ні в чому не зізнався і нічого не видав. Прадід, якого під'юджував коп, вліпив дідові важезного ляпаса й спитав, як йому таке. Дідові було нормально. Йому здалося, що він заслужив цей біль, тому що провалив операцію з порятунку дівчини. Також він подумав, чи не варто розказати про неї копові, але дівчина сама зізналася, що є наркоманкою і повією, і він вирішив померти, але не здати її. Хай би що він казав, це в будь-якому разі перетвориться на зраду. Кінець кінцем він учинив відповідно власній натурі – промовчав.

Коп пішов. Дідові довелося витерпіти виховну бесіду – йому погрожували і звинувачували. Він усе витримав стоїчно, лишився в той день без вечері, але зберіг таємницю дівчини з різними обличчями протягом майже шістдесяти років. Наступного дня батько змусив його працювати в магазині до та після школи, а також увесь день у неділю. Знову навідатися до Грінвіч-Ярду він не міг увесь тиждень – аж до суботи. Після синагоги дід нарешті вшився. Сутеніло, ще з п'ятниці йшов дощ. У калюжах між шпалами відбивалося небо, вони скидалися на плями ртуті. Він стукав у двері будиночка, аж поки не заболіла рука.

III

Я почав розбиратися у власній долі успадкованих сімейних таємниць ще в пізніх шістдесятих у Флашингу, районі нью-йоркського Квінса. На той час мої дідусь і бабуся ще жили в Бронксі, і якщо батькам треба було позбутися мене на якісь дві години, вони завжди відправляли мене туди. Бізнес мого діда тоді був на піку, як і урядові космічні розробки. Пізніше ми з ним багато спілкувалися, але найчіткіший спогад того часу – його постійно не було поруч.

Дід і бабуся разом зі своїм марсіанським зоопарком данських меблів жили в хмарочосі «Скайв'ю» у семи кімнатах, що дивилися вікнами на Гудзонську затоку. Квартира розташовувалася на тринадцятому поверсі, позначеному як чотирнадцятий. Мій дід пояснив, що так сталося тому, що у світі безліч йолопів, що вірять у погані прикмети. Хоча справжня біда, казав він, це коли ти сам дурень. Бабуся теж із цього глузувала. Вона не боялася числа тринадцять, оскільки знала, що нещастя таким убогим хитруванням не відвести.

Удвох із бабусею ми ходили в кіно, наприклад, на фільми в льодяникових кольорах, що крутилися безупинно: «Доктор Дуліттл», «Гномомобіль», «Піф-паф ой-ой-ой». Бабуся любила зранку закупатися продуктами для вечері, і зрештою ми більшість часу проводили в продуктових крамницях, де вона навчала мене вибирати помідори, які ще пахли літнім сонцем. А тоді на кухні викладала мені основи кулінарії й довіряла різати гострими ножами. Можливо, я успадкував це від неї – уміння зосереджено забуватися в одноманітних кухонних справах, переходячи від одного процесу до іншого. Від читання вголос вона швидко стомлювалася, але знала напам'ять купу французьких віршів, й іноді читала їх мені своєю примарною рідною мовою. У мене склалося враження, що чи не вся французька поезія – це про похмурі дощі та скрипки. Бабуся

навчила мене також назвам кольорів, цифр і тварин: *ours, chat, cochon*^[13].

У деякі дні я, хоч і перебував із бабусею, переважно розважався сам. Вона зашторювала вікна, лягала на дивані чи ліжку, замотавши лоб вологим рушником. У ці дні я дізнався інших слів: *cafard, algie, crise de foie*^[14]. Мої перші спогади про бабусю – це 1966 рік, їй було лише сорок три роки, але війна зіпсувала їй носові пазухи, живіт, суглоби (хоча вона жодного разу не згадувала про те, що війна зробила з її розумом). Коли вона обіцяла в один із поганих днів посидіти зі мною, то трималася рівно стільки, щоби переконати моїх батьків, що в неї все вийде. Коли ж воно – не знати що – знаходило на неї, тоді нам доводилося виходити з кіно на середині фільму, припиняти читання віршів після перших рядків, виходити з супермаркета, кинувши візочок, набитий продуктами. Чесно кажучи, я не надто переймався такою раптовою зміною планів. Бабуся вкладалася в ліжку – і тільки тоді мені дозволяли дивитися телевізор. Вона лежала нерухомо, а я мав один обов'язок – час від часу змочувати рушник у холодній воді й накривати ним її лице, як труну героя бойовим прапором.

Окрім кулінарії, моя бабуся дуже любила грати в карти. Зі мною вона грала в ігри, що здаються американцям придатними для дітей: «п'яницю», «пари», «ловись, рибка». «Джин раммі» вона вважала грою тупою і нескінченною. В її дитинстві, казала бабуся, грали в більш розумні ігри, що вимагали вміння блефувати. Коли я навчився додавати і віднімати в умі – приблизно тоді ж почав і читати – бабуся показала мені, як грати в «пикет». Дуже скоро я почав вигравати по очках, хоча дід пізніше сказав мені, що бабуся піддавалася.

У «пикет» грають колодою з тридцяти двох карт. До початку гри бабуся видаляла всі карти від двійок до шісток. Робила вона це доволі неухважно. Отже, коли хтось повертався додому після важкого дня в офісі, сподіваючись тихо-мирно розкласти пасьянс, то знаходив у шухляді комоду шість варварськи перемішаних колод

і величезний розсип молодших карт. Це був єдиний привід, коли мій дід відверто сердився на бабусю, хоча в усьому іншому ставився до неї турботливо й всіляко опікав.

– Я просто казився,– якимось згадував він.– Я казав: «Хоч би одна ціла колода! Я що, багато прошу? Тут же геть усе перемішане! – Він складав губи трубкою, звужував очі й манірно піднімав плечі.– Воh (я пам'ятаю цей «справжній» галліцизм моєї бабусі)! – Щоб ти знав: насправді вона не змішувала колоди, вона їх покращувала!

І дід передражнив її французькою з тим самим акцентом тегасця, що потрапив до Парижу: «Оу, а як ше інакше зіставити ма-аленьку парті?»

Якимось після обіду бабуся попросила мене принести колоду, щоби зіграти кілька «маленьких парті», і я побачив, що з минулого разу в шухляді прибралися й поклали туди кілька нових покерних колод, ще й запакованих. Я тоді подумав, що розорити хоча б одну таку новеньку колоду буде справжнім знущенням над дідом.

Я почав заглядати в інші шухляди, шукаючи серед настільних ігор старих бабусиних карт. У коробці від мигдалевих цукерок «Barton's» я знайшов колоду в непоказній упаковці – світло-блакитна коробочка з якимись написами – напевно, французькою,– старовинним шрифтом, як у заголовку «The New York Times». Колода була тонша за американську, наче там містилося менше карт. Я вирішив, що нарешті знайшов ті самі справжні французькі карти для «п'кету», які просила бабуся, і відніс їх у кухню, де ми зазвичай грали.

Я думав, що бабусі сподобається моя знахідка, що вона аж засвітиться від щастя. Але вона чомусь стривожилася. Бабуся курила тільки під час наших ігор, і саме в цей момент намагалася прикурити сигарилу «Wintermans», але її рука завмерла на пів дорозі до рота. Моя мама завжди гірко жалілася, коли я повертався додому, що мої волосся та одяг просмерділи бабусиним куривом, але мені той запах здавався прекрасним.

Бабуся прибрала незапалену сигарилу з вуст і поклала в маленький портсигар. Простягнула до мене обидві руки долонями догори, і я покірно віддав світло-блакитну коробочку. Вона відкрила кришечку, витягла карти й поклала коробочку на стіл біля попільнички. Далі розгорнула колоду віялом, аби роздивитися зображення. Я бачив тільки сорочки карт – білі півмісяці на темно-синьому тлі.

Бабуся спитала, де я знайшов ці карти. Я сказав, вона кивнула й пригадала, що колись дійсно сховала їх у тій шухляді. А потім пояснила, що поклала їх подалі, тому що це – магичні карти, а мій дідусь не вірить у магію. Мені не треба розповідати йому про те, що я їх знайшов, бо він неодмінно викине колоду. Я пообіцяв мовчати і спитав, чи сама вона вірить в магію. Бабуся відповіла, що не вірить, але магія, виявляється, працює навіть якщо в неї не віриш. Її побоювання, що моє відкриття може набути розголосу, нібито минулося.

Бабуся знову взяла світло-блакитну коробочку й сказала, що напис на ній – це німецька, а не французька, а ці слова означають «Гадальні карти для відьом».

Я спитав, чи моя бабуся – відьма. При цьому в мене виникло дивне відчуття, що це питання давно крутилося в моїй голові.

Вона глянула на мене й потяглася за сигарилою, яку до того відклала. Запалила, загасила сірник. Кілька разів перетасувала карти довгими блідими пальцями і поклала колоду на стіл між нами.

Викладаючи свої перші спогади про бабуся, досі я уникав прямого цитування. Смертний гріх мемуариста – стверджувати, що він достеменно пам'ятає, як хтось щось казав, ще і в таку давнину. Однак я певен, що бабуся вимовила саме ці два слова, коли я спитав, чи означає наявність у неї секретних магичних відьомських карт, що вона сама відьма. Відповідь була наступною:

– Більше – ні.

Тоді я спитав, що це означає – те, що вона просто забула, як ворожити, чи більше не вміє? Серединка на половинку, відповіла

бабуся. Але вона з радістю покаже мені, як із допомогою магічної колоди можна розповісти історію. Усе, що потрібно зробити (вона пояснювала й водночас показувала), – це зняти карти раз, потім ще раз і відкрити три карти зверху колоди.

Я ніколи не міг згадати, як насправді називалася колода моєї бабусі. Щось на кшталт «Провіщувальні карти для відьом» або «Відьмині карти для пророкування», або якимось схоже. Напевно, деякі мої тодішні спогади наклалися на інші спогади про те, як моя бабуся виступала на телебаченні як відьма, і, можливо, та колода називалася «Карти циганської віщунки» або «Карти чарівниці, що прорікає майбутнє». Точно пам'ятаю лише те, що ті карти були німецьким аналогом стандартної колоди мадам Ленорман.

У середині 1980-х я переїхав до Південної Каліфорнії і там уперше побачив карти для гри в мексиканське лото з класичними «Солдатом», «Деревом» та «Місяцем». Вона була дуже схожа на магічні карти моєї бабусі. У колоді бабусі була також карта «Корабель», на якій було зображено старовинне судно, що неслося на всіх вітрилах під небом, засіяним зорями. На карті «Дім» був намальований білий будиночок під червоною дахівкою і з красивим зеленим садом поруч. «Вершник» – у червоному фраку на поважному білому коні в жовто-зеленому лісі. «Дитина» – у коротенькій нічній сорочці з переляканим поглядом і лялькою в руці. На більшості карт мадам Ленорман у верхній частині малювали прямокутник, а в ньому – над «Косою», «Птахами» чи «Букетом» – кількість очок або фігуру, позначену так, як німці позначають масті: серця, листя, жолуді та бубонці^[15].

Я, звісно, не пам'ятаю, яку історію розповіла бабуся за допомогою своїх магічних карт чи які три карти вийняла першими. Але після того випадку гра «розкажи казку за картами» стала нашою постійною розвагою. Неможливо було передбачити, коли бабуся захоче в це пограти, але траплялося це лише тоді, коли ми лишалися вдвох. Нагода зазвичай припадала на погану погоду: надворі було сіро, зимно та мокро. Мабуть, погода створювала відповідний

настрій. Якщо ви колись проводили час із малими дітьми, то знаєте, що неймовірна нудьга спричиняє сплеск винахідливості. Моя бабуся аж сіріла і втрачала концентрацію в жовтневі полудні, коли ми сиділи в кухні і я терзав її нескінченними теревенями. Тоді вона витягувала карти зі сховку – коробки з-під мигдалевих цукерок «Barton's» – і питала: «Хочеш, розкажу тобі історію?»

Тут я стикався з дилемою. Я дуже любив, як бабуся розказувала, але персонажі, що виринали з її колоди, лякали мене, я почувався некомфортно, із ними завжди траплялося щось погане. Із трьох карток, які я перевертав вгору зображеннями, вона зі своєї задумки висновувала таємничу історію. «Лілія», «Перстень» і «Пташка» не обов'язково утворювали розповідь про лілії, персні та пташок, а якщо й утворювали, то неодмінно виявляли якусь жахливу властивість – здатність убивати або приховане прагнення творити зло.

В історіях моєї бабусі всі неслухняні діти були нещадно покарані, успіх, здобутий важкими зусиллями, у мить слабкості героя вилітав у трубу, батьки кидали в лісі малих дітей, а сильні пригнічували слабких. Клоун, що любив лякати дітей, одного ранку прокидався й бачив, що його шкіра стала білою, як крейда, а рот назавжди застиг у глузливій посмішці. Овдовілий рабин розпускав свій талес^[16] на нитки, а тоді шив із них та одягу покійної дружини «нову матусю» для своєї дитини – м'якого голема, тихого, як миша. Після цих історій мені снилися кошмари, але коли вона їх розповідала, я відчував, що це та сама бабуся, яку я безмежно любив: грайлива, свавільна, інфантильна й трохи дивакувата. Пізніше, коли я розповідав про неї близьким друзям або психотерапевту, я завжди додавав, що під час наших ігор у ній прокидалася непересічна актриса. Її історії перетворювалися на справжні вистави, і вона розігрувала їх старанно і навіть із блиском. Вона імітувала голоси тварин, дітей, дорослих чоловіків. Якщо чоловічий персонаж удавав із себе жінку, вона говорила смішним співучим фальцетом, неначе

травесті-діва. Лисиці в неї виходили закрадливими, корови – недоумкуватими, а собаки – улесливими.

Якщо я вагався, чи хочу слухати її історії, бабуся негайно відкликала пропозицію і тижнями не поверталася до неї. Тому зазвичай я просто кивав, не встигаючи вирішити дилему: слухати ті чудові історії або потерпати від нічних жахів.

Минуло майже п'ятдесят років, а я все ще пам'ятаю деякі з її історій. Шматочки з них свідомо й несвідомо проникли до моїх книжок. Найкраще запам'ятовувалися ті сюжети, які згодом я зустрів у кіно або збірках казок^[17]. Деякі затрималися в моїй голові через те, що переплелися із якоюсь подією або враженням з мого власного життя.

Так трапилося з історією про царя Соломона та джина. Бабуся казала, що вона «із єврейської Біблії», але це – повна нісенітниця. Потім я все ж таки відшукав єврейські казки, у яких Соломон і джин змагалися в кмітливості, але вони були геть іншими. Бабуся розповіла, як одного дня джин захопив у полон Соломона, наймудрішого із царів земних. Погрожуючи Соломонові смертю, джин вимагав, щоби цар виконав три його бажання. Соломон погодився, але висунув зустрічну умову: виконання бажань не повинно зашкодити жодній живій людині. Джин забажав, щоби припинилися війни – але Соломон нагадав йому, що як не буде війни, діти вояків і зброярів помруть із голоду. Далі Соломон підказав джину, до яких жахливих наслідків призведуть ще два його нібито благих бажання, і джин зрештою був змушений відпустити царя. Утім, історії бабусі зазвичай не мали щасливого кінця – тому й Соломонові відтоді було заборонено висловлювати будь-які бажання^[18].

Я пам'ятаю цю історію, тому що після того, як бабуся розказала її мені, вона попросила принести їй газету чи окуляри зі спальні. А може, я просто нишпорив в її речах. Увійшовши в кімнату, я побачив, як промінь вечірнього сонця пронизує кімнату й просвічує пляшечку «Шанель № 5», що завжди стояла на

бабусиному туалетному столику. У пляшечці крутився джин. Рідина була такого ж кольору, як пахла моя бабуся, – кольору тепла її долонь і посиденьок у неї на руках, кольору її хриплатого голосу, що віддавався в її грудній клітці, коли вона притискала мене до себе. Я витріщався на мерехтливий вогник полум'я, узятого в скляний полон. Іноді її парфуми мені подобалися, мені ставало радісно й затишно від них, але іноді я сидів у неї на колінах, і від концентрованого аромату мені боліла й паморочилася голова. Іноді її руки перетворювалися на залізні кайдани, а сміх здавався гірким, іржавим і ненаситним, як у вовків у мультиках.

* * *

П'ять моїх найранніших спогадів про бабуся:

1. *Татування на лівому передпліччі.* П'ять цифр, які позначали щось таке, про що я, за неписаним законом, не мав права питати. Весела сімка з ризиком на ніжці – як пишуть цю цифру європейці.

2. *Пісня про коника французькою мовою.* Бабуся качає мене на колінах, тримає мої долоні у своїх і плескає ними. Швидше й швидше, від повільної ходи до рисі й галопу. Майже щоразу по закінченні пісні вона обіймає та цілує мене. Але іноді на останньому слові вона розсуває коліна – і я провалююся на килим. Поки бабуся співає пісню, я намагаюся вгадати, що вона зробить наостанок.

3. *Малинова блискуча пляма.* Це «Ягуар» – іграшкова машинка кольору її помади – копія моделі із двигуном у 3,4 літра. Вона купила її мені, аби втішити після візиту до офтальмолога: той розширив мені зіниці, закапавши атропін. Я запанікував, вирішивши, що осліп назавжди, але бабуся трималася добре. Однак, коли я заспокоївся, вона чомусь стривожилася. Звеліла, щоби я не грався машинкою на вулиці, бо загублю її. І в метро також – бо хлопчики, що їдуть у нашому вагоні, можуть позаздрити і вкрати її. У мене все розпливалося перед очима, зате бабуся все бачила чітко. Будь-яка

тінь, що заходила у вагон, могла виявитися підступним злодюжкою, налаштованим захопити мою іграшку. Тому я сховав «Ягуар» у кишеню. Моя долоня й досі відчуває його холодок, елегантні вигини корпусу. Слова «ягуар» і «атропін» відтоді разом закарбовуються в моїй пам'яті.

4. *Шви на її панчохах.* Вертикальні, наче за прямовисом, лінії з-під подолу її спідниці до п'ят і стоп, узутих у «лодочки» від фірми Міллера^[19], поки бабуся кладе кістки в каструлю на плиті. Золоті браслети вона зняла й поклала біля дошки для замішування тіста на столішницю з візерунком із зірочок та бумерангів. Ручка під циферблатом її кухонного таймера виглядає, наче стилізована ракета.

5. *Сяючий проділ в її волоссі.* Я бачу його, коли вона нахилиється, щоби застебнути мої штанці. Жіноча вбиральня в універмазі чи магазині прикрас, уся у квітах і позолоті. Вона звертається до мене двома мовами – англійською і французькою, називаючи то «маленьким принцом», то «маленьким джентльменом» чи «маленьким професором». У неї на пальто хутряний комір, що пахне «Шанеллю № 5». Я ніколи не бачив нічого більшого за її шкіру. Моя мама сказала би мені сходити попісяти в чоловічу вбиральню і застебнути ширінку самотійно, але я не відчуваю приниження власної гідності. Я розумію, що поряд із бабусяю діють інші правила. На думку спадає фраза, що раптово все пояснює: «Вона намагається не спускати з мене очей».

IV

Восьмого грудня 1941 року мій дід, безробітний, неприкаяний, до того ж, відомий як «катала» у всіх більярдних у радіусі ста миль від рогу Четвертої і Рітнер-стрит завербувався в інженерні війська США. Свій особистий кий від фірми «Brunswick», зроблений на спецзамовлення, дід залишив дядькові Рею – чим із часом позбавив світ іще одного цадика^[20] – і вирушив військовим ешелоном в округ Рапідс (Луїзіана). Після шести тижнів початкової військової підготовки його відправили у військовий табір біля Пеорії (Іллінойс), де він навчався будувати летовища, мости і дороги.

Інстинкт більярдного гравця вимагав від нього прикидатися дурником і не хвалитися своїми знаннями та навичками, але серед жовторотих новачків, селюків і вайлуватих мужланів він виділявся міцною поставою, до того ж мав інженерну освіту. Дід був сильним і витривалим, словами не розкидався, і це сприймалося як ознака мужності, холонокровності та незворушності. Згодом вплигло, що дід має диплом Дрексельського університету, вільно говорить німецькою, дає будь-кому фору в більярді^[21] й знається на моторах, акумуляторних батареях і радіоприймачах. Одного дня, коли дід та інші стажери з метою навчання паплюжили луку біля берега Спун-рівер, якийсь ідіот проїхав вантажівкою по проводах, що з'єднували польовий телефон із комутатором у штабі частини. Мій дід швидко зметикував, як відновити зв'язок із допомогою колючого дроту з огорожі. А коли почався дощ і деякі змоклі стовпчики цієї імпровізованої комунікації позамикали телефонні лінії на землю, дід розрізав запасну автомобільну камеру на смужки і відправив кількох стажерів ізолювати ними дріт від деревини на відстані понад дві милі.

Наступного дня діда викликали, аби він доповів про цей випадок старшому офіцеру групи. Майор був сухоребрим випускником

Принстона, чия шкіра задубіла й вкрилася плямами за роки осушення боліт і наведення мостів у всіляких малярійних місцевостях. Щоки майора лущилися, вилиці та ніс вкривала сітка дрібних судин. Натоптавши люльку, він трохи помовчав, час від часу кидаючи оком на мого діда, який переминався з ноги на ногу й гадав, що ж він такого накоїв. Нарешті майор розкурив люльку і повідомив, що має намір рекомендувати діда для переведення в офіцерське училище у Форт-Белвуар у штаті Вірджинія.

Атмосфера солдатського життя була насичена міазмами презирства до офіцерства, і дід від самого початку дихав цими токсичними випарами, не потребуючи фільтра або респіратора. Особистої неприязні до майора він не мав – просто зневажав усіх офіцерів як клас. Тому, після хвилинного вагання, дід відповів:

– Сер, я готовий махати кувалдою, поки ми не збудуємо трасу аж до Берліну. Але, із усією повагою, краще я опинюся куркою, що танцює в скляному ящику на «Сталевому пірсі»^[22], ніж стану кадровим офіцером. Без образ, сер.

– Я не ображаюся. Розумію вас, і хай це лишиться між нами, але різниця між офіцером і куркою у скляному ящику не надто велика.

– Сер...

– До речі, чи відомо вам, що за звання молодшого лейтенанта ви отримаєте додаткових п'ятдесят доларів до місячної платні?

У ті часи мій прадід учергове прогорів – вилетіла в трубу його перекусна в парку «Шібе» поруч із бейсбольним стадіоном. Зараз він працював на складі винного магазину і в корсеті від кили тягався зі сталевими барилами пива «Інглінг». Моя прабабуся роками брала надомну роботу від шляпника: пришивала стрічки і облямівки, а тепер знайшла місце пакувальниці в кондитерській, якою володіли двоє зведених братів – ті зганяли взаємну ненависть, демонстративно зневажаючи всіх, хто стояв за прилавком. Мій дід знав, що його батьки запряжуться в будь-яку роботу й терпітимуть будь-які знущання, аби тільки сплачувати за освіту Рея, на якого вони покладали купу надій.

– Ні, сер, я не знав про це,– відповів мій дід.

Через два тижні – за день до того, як солдатів із його частини завантажили в потяг, що прямував до Довсон-Крік у Британській Колумбії, щоби будувати Аляскінську магістраль,– діда доправили в офіцерську школу у Форт-Белвуар. Це була невесела мандрівка.

Удалині від холодної півночі чи перших боїв тієї війни, за три години їзди від Шанк-стрит, він нудьгував як ніколи. Жодного разу дід не відчував себе настільки пригніченим. Роки, проведені в більярдних та університетських аудиторіях, навчили його ділити чоловіків на слабаків, ідіотів і шарлатанів, і життя у Форт-Белвуар лише підтверджувало цю класифікацію. З усіх боків його оточували лінь, некомпетентність, порожні розмови й вихваляння. В інших курсантах такі умови формували відвертий цинізм, але мій дід постійно відчував глуху досаду й лють.

Форт-Белвуар розташовувався неподалік від Вашингтона, тому дідова зневага дуже швидко поширилася за огорожу військової бази – на представників влади. Перл-Гарбор на той час уже нагнав на всіх страху перед ворожим вторгненням, але уряд й досі поводився безтурботно, покладаючись на те, що від супротивника його відділяють океани. Нечисленні протиповітряні батареї постійно демаскували своє місцезнаходження. Небо патрулювали допотопні біплани «Curtiss», кілька катерів берегової охорони – річки й мости.

Одного разу дід, отримавши день відпустки, блукав вулицями і плекав свій патріотичний гнів, обмірковуючи план захоплення Вашингтона. Заради достовірності він уявляв себе райхсмаршалом і розвивав свою стратегію на прадідівській пресбурзькій німецькій – гортанні приголосні додавали особливого смаку його мовним конструкціям. Ось він віддає наказ, аби штурмові підрозділи проходили спеціальні тренування для тривалого перебування на підводних човнах. Далі він висаджує триста озброєних до зубів людей у гирлі річки Патаксент – на тому самому місці, із якого британці почали вторгнення на континент 1814 року. Хлопці з підводних човнів підривають мости й електростанції на річці

Потомак, знешкоджують радіовежі, ріжуть телеграфні та телефонні дроти. Гранатами і колючим дротом вони перетворюють прямокутну сітку вулиць на непролазний лабіринт. Тридцяти «спеців» вистачить, щоби захопити Капітолій, дюжини – Білий дім. Увечері другого дня після початку операції він би вже стов у сяючих чоботах і вермахтівській фуражці перед Франкліном Делано Рузвельтом, простягаючи йому ручку для підписання остаточної капітуляції.

Того вечора дід повернувся у Форт-Белвуар захоплений і водночас наляканий чіткістю й елегантністю власного плану. Перед сном він надрукував на машинці тристорінкову доповідну старшому офіцерові. Доповідна чи то не дійшла, куди треба, чи то її не прочитали, чи то не звернули на неї уваги. Після відбою, у темряві кімнати, яку він ділив із цивільним інженером Орландо Баком, випускником Массачусетського технологічного, він знову виклав свої міркування.

Суто випадково цей Бак виявився одним із тих курсантів, які не підпадали під жодну з категорій дідової класифікації. Він був інтелектуалом зі штату Мен, його батько й дід присвятили життя зведенню легендарних мостів в Аргентині та на Філіппінах. Досвід хуліганських витівок в престижних навчальних закладах і родинна історія виробили у Бака особливу цікавість до підривної справи, тому він одразу зосередився на цьому аспекті плану мого діда.

– Однієї акції вистачить, – вирішив Орландо. – Достатньо підірвати хоча б мост Френсіса Скотта Кея. Це точно приверне їхню увагу, і вони трохи отямляться.

Минуло кілька тижнів, мій дід не отримав жодної відповіді на свою доповідну. У вільні дні вони з Баком тинялися біля обраного ними мосту, начебто просто так розглядаючи елегантну шеренгу ферм і прогонів. Бак фотографував діда, поки той безперешкодно робив замальовки биків і берегових опор. Попри всі їхні зусилля, ніхто навіть не спитав, що тут роблять ці двоє хлопців і чому їх так цікавить цей міст, зведений військовими будівельниками в двадцятих роках за проєктом одного з колег батька Орландо.

На заняттях із підривної справи вони набиралися досвіду й необхідних знань, а вечорами вивчали інженерні креслення конструкцій мосту в бібліотеці військової бази.

– Я їм покажу,– якось промовив Бак, лежачи в темряві й слухаючи радіо. Випуск новин був присвячений захопленню форту Тобрук вояками генерала Роммеля.– Я провчу цих козлів так, що надовго запам'ятають...

Мій дід якось пропустив той момент, коли його сусід по кімнаті почав говорити про їхній план не в умовному способі, а у визначеному майбутньому. Він жодної хвилини не вірив, що Бак дійсно намагається дати комусь урок або домогтися справедливості. Він не був перфекціоністом, шукачем правди або нитиком – просто приколювався, гадаючи, що це саме те, що хотів би почути мій дід.

– Не дуже загравайся,– казав йому дід.

– Хто, я?

Десять бомб власного виробництва дід із Баком заховали в кузові іржавої вантажівки, що стояла посеред автопарку, накрита брезентом. Конструкція вийшла дуже простою та ефективною: дерев'яні патронні коробки, напхані піроксиліном, який дід із Баком потроху виносили з навчань із підривної справи. Так само вони отримали детонатори і детонувальний шнур – якраз стільки, щоби мій дід зумів утілити свій план. До кінців кожного відтинку шнура дід почепив папірець із фразою, яку сам надрукував німецькою: «Тільки для демонстрації!»

– Не люблю, коли люди надто захоплюються,– сказав він Баку.

– О, та я теж,– безсоромно відповів Бак.

У ніч, обрану для здійснення операції, вони затягнули пояси, обвішані інструментами, розподілили свої запаси вибухівки у чотири наплічники і вирушили в самоволку. Залишити частину їм вдалося із такою легкістю, яка лише підтвердила дідову зневагу до порядків у Форт-Белвуар. Вони проминули бур'яни і всіляке сміття, ґрунтовий шлях і заглибилися в ліс, що колись був частиною плантації Белвуар. Сиплючи чортами і проклинаючи темряву, вони рухалися лісом, аж

поки не вийшли до залізничної лінії «Річмонд—Фредеріксбург—Потомак». Там вони дочекалися товарняка до Александрії і застрибнули на порожню платформу.

Бак і мій дід встигли зістрибнути перед самим залізничним вузлом і опинилися в якомусь районі, забудованому присадкуватими цегляними будиночками. Зі станції Потомак пахло соляркою і озоном від пантографів електровозів, що рясно іскрили. Ці запахи і вбогі будиночки збудили у свідомості мого діда давні спогади і злість. Йому здалося, що, можливо, колись, через кілька років, він згадуватиме цю ніч як таку, що знаменувала довгоочікуваний початок його життя – справжнього життя.

Вони знайшли припаркований за домом на вузькій вуличці старий фордівський пікап моделі А. Одне з вікон машини замість скла було забите оргалітом. Мій дід ліктем пробив його й заліз усередину. Доти дід ніколи не пробував заводити двигун без ключа, але принцип був йому відомий, а «Форд» не пручався. На все пішло менше хвилини. Тоді він відчинив двері й пересунувся на пасажирське сидіння. Орlando сів і намацав у темряві кермо.

– Ах ти вилупок,– щасливо промовив він.– Чорт тебе забирай!

– Їдьмо.

Раптом зі сторони Бака в двері машини вдарилося якесь важке тіло. У вікні виникли палаючі очі й червона паща – у вікно рвався собака. Із будинку заволав якийсь чоловік. Орlando захихотів, покопирсався з важелями, натиснув педаль газу – і наступної миті оскаженілий пес залишився позаду в хмарі пилу. Утім, пікап не обіцяв комфортної поїздки. Коли дід із Баком виїхали на шосе Джеффа Девіса, машина скрипіла, скреготала й дзеленчала, ніби в кузові вони везли повні мішки будильників.

Орlando Бак заспокоївся, узяв себе в руки й вів машину в темряві обережно, не перевищуючи швидкості. Вони проминули новий аеропорт, пустир, на якому нещодавно почалося будівництво нового корпусу воєнного міністерства, кладовище, де під білими хрестами були поховані батько й дід Бака, і повернули наліво. Трохи вище

Джорджтауна, біля старої пристані на каналі Чесапек – Огайо Бак заглушив двигун. Пікап укотився на вкриту рінню автостоянку біля човнової станції Флетчера. Перед тим як вилізти з кабіни, Бак і мій дід намазали обличчя сажею від палених корків і натягли чорні в'язані шапки. Орландо радів, ніби на сьомому небі. Мій дід мимохіть мусив визнати, що йому й самому до вподоби ця пригода.

– Ти колись веслував на каное? – спитав Бак, бувалець багатьох літніх таборів на Східному узбережжі.

– Я бачив, як це робиться, – відповів мій дід, пригадуючи німу версію «Останнього з могікан», яку дивився в джермантаунському кінотеатрі «Лірика». – Якщо Бела Лугоші^[23] впорався, то і я зможу.

Дід збив молотком і зубилом замок на дверях човнового сараю. Потім трошки прочинив двері й прослизнув усередину. У темряві пахло старими брезентовими черевиками. Бак відшукав каное зі щасливим номером дев'ять – саме у дев'ятому департаменті воєнного міністерства друкарка на ім'я Ірма Бадд зробила йому мінет. Пригинаючись і спотикаючись, вони дотягли каное до сліпа. Мій дід завантажив наплічники, а Бак збігав за веслами.

– Ну що, Лугоші, готовий повеселитися?

Мій дід штовхнув каное до води. Коли човен загойдався, він застрибнув на корму й відштовхнувся. Дід ніколи не відповідав на подібні питання.

Каное під номером дев'ять, тихо розрізаючи воду, перетнуло Потомак. На цьому етапі пригоди їх могли побачити з річки, тому вони обрали шлях уздовж берегів Вірджинії, у ті дні вкритих майже дикими заростями. Орландо Бак притих; наразі він був наче незворушний янкі – дві м'язисті руки рівномірно працюють веслом. Під час цього запливу мій дід майже нічого не робив – приблизно як і той Бела Лугоші, але це його аж ніяк не засмучувало. Вони навмисне вибрали для операції безмісячну ніч, утім погода була ясна, й над дідовою головою блискучими краплинками припою сяяла електронна схема неба. Коли Бак розвернув каное, аби здолати коротку відстань до мосту Френсіса Скотта Кея, мій дід уже

вправно працював веслом. Він почувався щасливим, як ніколи в житті.

Міст, як здавалося, напружився всіма своїми арками і фермами, коли Орlando Бак і мій дід запливли під його склепіння. Він ледь помітно здригнувся, коли по ньому швидко проїхала машина. Дід пригнувся і кинув веслувати, а Бак повільно спрямував човен до опори, що глибоко загрузла у вірджинській землі. Він випростався, щоби каное вирівнялося, а дід відкрив наплічник і витягнув із нього першу бомбу й рулон пластиру, який вони поцупили в лазареті. Якби вони насправді намагалися підірвати міст, то зробили би кайлом або буром заглибини в опорах, заклали туди вибухівку і заклеїли липкою стрічкою. Але залізобетон – міцна річ. За дідовими підрахунками, аби обрушити цей міст, їм би знадобилася тисяча фунтів піроксиліну. Але він усе одно приліпив першу бомбу до міцного копита опори. Звук пластира, що розкручувався з рулона, лунав під аркою, наче грім.

– Наступна,– сказав він.

Орlando Бак відштовхнувся, і вони рушили далі. Річкові хвилі плюскотіли, розбиваючись об борти каное та опори.

У мосту Френсіса Скотта Кея п'ять могутніх арок, три з них височіють над водою, а дві – з обох боків – з'єднують міст із сушею. Бак і мій дід послідовно приліпили по три бомби на чотири центральні опори, загалом дванадцять. Коли вони із цим покінчили, була майже четверта ранку. Мій дід обвів поглядом середній прогін. Його захоплювало те, що простір поміж великими опорами і проїжджою частиною зверху був заповнений арками другого порядку у формі перевернутої літери «U», що плавно переходили в опори. Уся конструкція гуділа, коли здіймався вітер. Поза сталевим склепінням і бетоном тварини і герої весняних сузір'їв вершили свою ходу ще величнішим склепінням неба. Арки на арках тримали на собі величезну масу, стиснуті силою, яка не дозволяла конструкції зруйнуватися під власною вагою. Дід опустил очі і поглянув на Орlando. Той тримав у руках підричник і моток детонувального

шнура «Cordtex» футів у сто п'ятдесят. Дід і гадки не мав, що той взагалі був у Бака.

– Тобі, напевно, варто взяти весло й відплисти від цього місця якнайдалі,– сказав Орландо.

Дід кивнув. Він інтуїтивно відчував, що Бак надумав щось подібне, тому всівся, вправно розвернув каное і рушив за течією. Бак однією рукою попускав кінець шнура, намагаючись не зачепити детонатор. Вони пройшли футів сто сорок уздовж вашингтонського берега, коли мій дід витяг весло з води і добряче приклався ним до потилиці Орландо Бака. Той упав обличчям долі. Дід від'єднав детонатор від шнура й викинув у воду. Потім підняв Бака, переконався, чи приятель живий, і обережно поклав його на корму каное. А тоді рушив до човнової станції Флетчера. Коли дід довеслував туди, Бак усе ще перебував у відключці. Дід повернув каное до сараю, лишив три долари на ремонт зламаного замка, викинув спорожнілі наплічники в контейнер для сміття і завантажив Бака в кабінку краденого пікапа.

На мосту Френсіса Скотта Кея Орландо Бак нарешті видав якісь звуки й розплющив очі. Подивився у вікно. Помацав потилицю і застогнав. Струснув головою і з гіркою повагою вимовив:

– Господи...

– Ти захопився,– відповів мій дід.

Наступного дня, коли дід повернувся в частину із занять з орієнтування на місцевості та картографії, з обох сторін дверей його кімнати стирчали військові поліцейські. Він ледве стримався, щоби не чкурнути звідти, але змирився і прийняв долю, яка йому випала. Від розуміння, що двійко кондитерів будуть тепер усе життя знущатися над його матір'ю, у нього горіли щоки, вуха й усі нутрощі.

«Підсніжники»^[24] в білосніжних шоломах стояли непорушно, коли дід наблизився. Вони дивилися на нього очима, повними смертної нудьги і ненависті, і він відповідав їм тим самим.

– Мене шукаєте? – спитав він, ставши перед дверима на рівній відстані від обох полісменів.

– Ні, синку,– відповів голос із кімнати, де вони з Орландо Баком розробляли план, який неодмінно заведе їх у Лівенворт^[25]. Це був голос владної людини, звучний і м'який, очевидно, звиклий, щоби до нього дослухалися.– Це я тебе шукаю.

Коли мій дід увійшов, зі стільця бадьоро піднявся огрядний чоловік, старший середнього віку. Такий же плечистий, як і дід, він виглядав бійцем, що постарів і погладшав. На ньому були сіро-червоний картатий костюм, шовкова сіро-червона краватка й чудові черевики з оленячої шкіри. Хоча він скидався на британського адвоката, дід одразу відчув, що перед ним військовий. Чоловік зміряв його поглядом з ніг до голови. Побачене, вочевидь, збіглося з тим, що він чув або прочитав у рапорті. Очі в нього виявилися дивовижними. Коли дід пригадував їх, він довго підбирав влучне слово: спочатку порівняв їх з морським льодом, а тоді – із розжареною конфоркою.

– Я впевнений, солдате, що ви не здивовані,– мовив чоловік, розтягуючи слова на мангеттенський манір,– і здогадуєтеся, що у вас великі проблеми.

– Так, сер.

– Маєте рацію. А як інакше? Ви шукали неприємностей – і от ви їх маєте. Наполегливі дії призводять до передбачуваних наслідків.

– Сер, я не шукав проблем, я...

– Не напружуйтеся з поясненнями. З одного погляду на ваше обличчя і так усе ясно. Ви шукали проблем усе своє життя.

– Сер...

– Я що, помиляюся?

– Ні, сер.

– Ви викрали зняряддя і припаси армії США. Пішли в самоволку. Викрали машину, а потім без дозволу поцупили чуже каное. І замінували вкраденою вибухівкою федеральну власність.

– Це не входило в план,– сказав дід.– Я маю на увазі бойову вибухівку.

– Справді? А як же тоді це сталося?

Було зрозуміло, що Бак уже в усьому зізнався. Але мій дід свого часу не здав вусату дівчинку, яка жила на сортувальному дворі залізничного вузла, і не збирався здавати свого друга, навіть якщо він виявився пацюком.

– Це була помилка командування,– зізнався дід.

Лід в очах чоловіка перетворився на вогонь. Водночас мій дід дивним чином відчув, що цей старший офіцер симпатизує йому.

– Батько Орлі Бака служив у 69-му піхотному полку на посаді мого ад'ютанта,– промовив старий.– Він теж завжди шукав клопоту на свою голову і знав: якщо звернеться до мене, я стану на його бік і постараюся відмазати його від будь-чого. Думаю, саме через це, коли «підсніжники» прийшли до вас, Орлі насамперед зв'язався зі мною, старим дядьком Біллом.

Уривки анекдотів, родослівних і чорних жартів і натяків, якими сипав Бак останні кілька місяців, раптом склалися в голові мого діда і запалили надію на диво.

– Полковнику Доноване, може, ви й мене витягнете із цієї халепи? – спитав він.

– Що ж, хлопчику мій,– відповів Дикий Білл Донован^[26],– напевно, можу. Але ж ми вже з'ясували, що ти цього не дуже хочеш, чи не так?

V

За звинуваченням у нападі на президента компанії «Feathercombs» дід спочатку відсидів тиждень у в'язниці. Застава виявилася надто високою, а в діда не було коштовної власності, крім дзеркального телескопа і седана 1949 року випуску.

За той тиждень він телефонував моїй бабусі двічі. Першого разу набрехав, де перебуває, і нічого не сказав про арешт. Адвокат Шульман послав когось забрати дідів «Crosley» з гаража на 57-й вулиці і заїхати в Нью-Джерсі. Водія попросили сказати бабусі, що її чоловік виїхав потягом у термінове відрядження на північ штату.

На четвертий день перебування у слідчій тюрмі дід зателефонував ще раз і поділився з бабусею деталями свого минулого відрядження в серпні, які до того не згадував: зокрема, про вид з вікна його готельного номера на брудну річку Сасквеганна. А ще – про італійський ресторан, де подають спагетті в зеленому соусі, називаючи цю страву «песто». Про довгі пошуки потенційних клієнтів і жахливу спеку. Мій дід ненавидів свою колишню роботу від першого дня, але тепер, коли він її втратив – точніше, пустив під укіс, – нудьга тих днів і постійні навідування в провінційні галантерейні заклади в ретроспективі здавалися майже привабливими. На його очі аж сльози наворачталися, коли він сидів у сірому тюремному комбінезоні біля телефона і фальшиво вихваляв дружину фармацевта з Ельміри, яка купила тільки одну коробку заколок «Feathercombs», але зрештою замовила аж три – після того, як мій дід підняв демонстраційне дзеркальце трохи вище.

Дід не збирався розповідати бабусі правду. Він узагалі відкинув цей варіант. Вона тоді й так ледве трималася, і правда могла її остаточно доконати. Саме так він пояснював свої побрехеньки й через тридцять два роки – цього разу мені. Хоча, на мою думку, це якесь неповне пояснення. Дід ніколи б не став брехати, щоби виправдатися або виглядати краще, або уникнути відповідальності.

На відміну від бабусі, дід не тішився, розповідаючи або вигадуючи неправдиві історії. Та попри те, що він був чоловіком сімейним і любив нас усіх власним мовчазним способом, він був одинаком у самій своїй суті. Якщо треба було страждати, він волів страждати наодинці. Якщо десь партачив, то сам все й прибирав. Бабуся любила розповідати небилиці, але дід – ні; він покладався лише на себе й тому навчився берегти секрети. Так-так, психіатри, які за це отримують гроші, роками радили, щоби він не розповідав бабусі поганих або тривожних новин, і ці рекомендації добре сходилися з його характером. Бабуся була ніби постійно повною дощовою хмарою, а дідусь, здавалося, народився з парасолькою у руці.

Правда в тому, що хоча він і переживав через душевний стан дружини, кілька днів у в'язниці йому навіть сподобалися. Покаяння потребує самотності, і немає для цього кращого місця, ніж залізна тюремна койка. Але водночас він переймався через те, що вдома станеться якась катастрофа. Дід ненавидів звертатися по допомогу більше за все на світі – тим паче до людей, що його любили й зробили б це залюбки, – але все ж не бачив іншого способу. Тому й довелося прохати Шульмана, щоби той якось вистежив його молодшого брата.

Дядько Рей – диво-дитина, нечувано здібна до навчання, став рабином у двадцять три роки. Але десь у п'ятдесятих мій двоюрідний дід почав сумніватися в божественному провидінні та його намірах. Він залишив балтиморську синагогу і почав непогано заробляти, граючи в більярд і покер у різних закладах на півострові Делмарва. Аби зібрати гроші на заставу, Рею знадобився тиждень часу, кілька добровільних жертв і випадковий виграш Безнадійної Надії в п'ятому забігу в Хаялії.

Грошей, із якими мій дід вийшов із Гробниць^[27], ледве вистачило, щоби зайти до перукарні, доїхати додому автобусом, купити моїй мамі шоколадку «Zagnut», а собі – каву й пончик на автостанції в Патерсоні. Раніше він передав через Шульмана, «юриста, що

працює разом з її чоловіком», щоби вона зустріла його автобус о пів на одинадцяті.

В одинадцять п'ятнадцять її все ще не було. На останні мідяки дід зателефонував додому.

– Я вже тут,– сказав він у слухавку.

– Тут? Це де?

– У Патерсоні. На автостанції.

– У Патерсоні,– повторила бабуся. З її тону здавалося, що так, вона чула, нібито таке місце існує на землі. Її нова батьківщина була сповнена абсурдних і беззмістовних назв.

– Шульман не передав тобі моє повідомлення?

– А Шульман – це хто?

– Наш юрист. Його звати Шульман.

– Шульман – твій юрист. Ага, я зрозуміла,– вона ніби швидко занотовувала нові слова для подальшого вивчення: «Патерсон», «Шульман», «юрист».– А уточніть, будь ласка, хто телефонує?

Пізніше мій дід дізнався про статтю в «Daily News». Але тоді йому стало зрозуміло, що і без цього чутки про його арешт дійшли до бабусі.

– Слухай... Я не знаю, що сказати. Мені дуже соромно. Я прошу вибачення.

– Невже? Це ж за що?

– Люба, я знаю, що зробив жахливу річ, але я все виправлю, клянуся. Мені дуже, дуже прикро. Я знаю, як сильно ти хвилювалася.

– Ох, та анітрохи! – через французький акцент сарказм моєї бабусі завжди звучав дуже ефектно.– Щоразу, починаючи хвилюватися, я уявляла, як ти вистрибуєш з парашутом із літака, щоби екстрено доставити заколки для волосся розпатланим леді з Бінгемптауна, штат Нью-Йорк.

Дід смикнувся, упізнавши в цій перекрученій історії ту байку, що вони вигадали разом із Шульманом, і розуміючи, яка вона недолуга. Бабуся одразу розкусила, що розрахована вона на те, що дружина-іммігрантка не дуже тямить, де яке місто розташоване. Зазвичай

вона бачила діда наскрізь і з легкістю викривала його стратегічні міркування. Як і багато інших чоловіків «щасливих» дружин, мій дід раптово виявив, що це «щастя» – не що інше, як жіноча впертість, блискуча спостережливість, тонке відчуття правди, гострий слух на брехню і постійна глибока підозрілість. У Південній Філадельфії такі «щасливиці» також траплялися, але тут воно значило більше, ніж проста можливість ужитися разом.

– Люба,– простогнав дід.– Я провів тиждень у в'язниці. Від мене смердить, я напівмертвий, стирчу на автостанції в Патерсоні. Будь ласка, приїдь, забери мене звідси.

– Ти щось їв?

– Пончик. Як вона?

– Вона в школі.

Дід не питав, де моя мама – про це можна було здогадатися, виходячи з часу доби і дня тижня. Але він не став наполягати. Усі питання в той момент не мали сенсу.

– Якого розміру був той пончик?

– Тобто? Це був пончик такого ж розміру, як усі пончики. Кохана...

– Ну ти трошки перекусив?

– Звісно.

– Добре,– сказала вона перед тим, як кинути слухавку.– Тоді в тебе достатньо сил, щоб дістатися дому пішки.

Мій дід стрельнув десять центів у солдата, що їхав у Трентон, і знову зателефонував додому. Бабуся скинула виклик. Щоби не розчарувати солдата, дід, слухаючи короткі гудки в слухавці, усе ж таки зімітував розмову з дружиною, що завершилася прощенням і примиренням. Повертаючи слухавку на місце, він кашлянув, аби приховати звук монети, яку повернув автомат, а тоді сів на автобус до Хо-Хо-Куса, заплативши ці десять центів, і вийшов на Шерідан-авеню.

Досить довго він рухався нещодавно забудованими вулицями. Незасіяні газони, тільки-но висаджені молоді деревця, шерехи будиночків, схожих на залізничні вагони. Коли він щодня на

швидкості сімдесят кілометрів за годину проїжджав на роботу повз ці типові будівлі, вони здавалися такими безпечними й сумирними. Але зараз здавалося, що з них довіку не вибратися. Ці коробки розповзалися в усіх напрямках, їм не було ні кінця, ні краю. Кукурудзяні поля, сади, дуби й горіхові дерева, на які не вплинули ані час, ані чиїсь сокири – усе тонуло в цьому місиві. І що ближче до дому, то дужче терзали діда невиразні побоювання: чи не захопила брудна будівельна жижа також їхній білий будиночок на зеленому схилі пагорба?

Він навіть струсонув головою, щоби позбавитися цих думок, але картина поверталася знов і знов: його дім, дружина й донька потопають у цьому болоті. Нарешті дід звернув із шосе на брукований путівець і незабаром опинився серед яблунь і кукурудзяних полів. Паніка минула. Однак він так і не зміг переконати себе, що його дружина й дочка залишаються живими.

* * *

Ось як я почув цю історію: після падіння Франції моїй бабусі ще не було вісімнадцяти, вона була незаміжня і вагітна моєю мамою. Її взяли під свою опіку кармелітські черниці в околицях Лілля, де жила її багата єврейська сім'я – торговці кіньми і шкірою. Коли родичі дізналися, що вона вагітна, ще й від католика – те, що він молодий симпатичний лікар, її не виправдовувало, – то зреклися неї. До черниць мою бабусю влаштувала сім'я того самого молодого симпатичного лікаря. Невдовзі після народження моєї мами бабусиних родичів депортували до Аушвіцу, де вони й загинули. А симпатичного молодого лікаря застрелили есесівці, дізнавшись, що він лікував членів французького Руху Опору.

Бабусина сім'я завжди засуджувала її захоплення театром, поезією і творчими ручними виробами. Натомість черниці всіляко заохочували її. Вони утримували себе, виробляючи й продаючи

ароматичні віночки з лавра і сушених квітів, доглядали сади, мали вулики й кілька овечок на лужку. Коли мені було вісім років, мама пояснила мені, що таке «синдром того, хто вижив», і розповіла, що саме цим синдромом страждає бабуся: навряд чи вона була колись щасливіша, ніж у кармелітському монастирі під Ліллем.

Ферма бабусі й діда займала одинадцять акрів в передмісті Хо-Хо-Куса. Там не було ані черниць, ані овечок, але були яблуневий сад і луг. Першої ж зими, як вони там оселилися, дід змайстрував вулики і стільники за кресленнями з бібліотечної книжки. Він орендував цю ферму, поки чекав бабусю після першої госпіталізації (тоді вона пробула в клініці з кінця 1952 до кінця 1954 року). Дід сподівався, що це місце поверне їй частинку колишнього монастирського щастя.

Яблука виявилися твердими як камінь. Спеціально виписані французькі бджоли любили мандрувати, куди заманеться, і поводитися апатично. Але коли бабуся вперше побачила будиночок, схожий на імбирний пряник, свіжопобілений і заплетений трояндами, то погодилася з логікою мого діда. Вона вийшла з Грейстоуна^[28] тендітна й тиха, тримаючи себе, як яйце на ложці. Проте наступні два з половиною роки їхнього з дідом життя на фермі минули у відносній догоді. Жоден ангел більше не спонукав її оголяти своє тіло й виголошувати пророцтва перед попутниками в автобусах або тролейбусах. Вона відмовилася від тривалих голодувань, що робили її шкіру напівпрозорою, щоби внутрішнє світло бабусі безперешкодно сягало Христа. Вона знайшла роботу: грала головні ролі в трьох постановках у престижному театрі «Paper Mill» і маленьку роль у відродженому спектаклі за п'єсою «Ах, пустеля!»^[29], яка так і не дісталася Бродвею. До весни 1957 року бабусин Кінь Без Шкіри тримався від неї подалі зі своїми жартиками і вибриками.

Однак приблизно за тиждень до спалаху дідової люті у «Feathercombs» цей старий бабусин знайомиць повернувся, обравши собі за житло велетенське горіхове дерево, що росло

просто перед входом у будинок. Мій дід так і не зміг визначити точний час і причину його появи. Заднім числом він згадав, як бабуся кілька разів завмирала, прикривши очі, наче пересилювала напад нудоти; як вона намагалася не видати тремтіння; згадав також усмішку, що надто довго вигравала на її обличчі. Дід припускав, що Кінь Без Шкіри міг ошиватися десь поруч протягом кількох місяців, перш ніж заселитися в будиночок на дереві, який він побудував у подарунок моїй мамі до її тринадцятого дня народження.

Наближаючись до дому в день повернення із в'язниці, першим дід побачив горіхове дерево. Воно сягало вісімнадцяти метрів заввишки і було посаджене задовго до початку століття тодішніми мешканцями цього будинку – християнською спільнотою, що сповідувала вільну любов. У розпал літа дерево на вигляд було точнісінько як дитячий малюнок: правильний яскраво-зелений овал на тлі неба. Будиночок у розвилці ховався поміж гілок, це був мамин військовий вітрильник та її фортеця. Але зараз біля підніжжя стовбура чорніла обгоріла пляма, від якої здіймалися вгору, звиваючись, чотири темні смуги. Загалом це скидалося на відбиток велетенської долоні.

Вікна-бійниці маминого будиночка дивилися на діда, поки той обходив кухню, прямуючи до задніх дверей. Переднім входом ніхто в родині не користувався. Дід здолав три сходинки – це були останні три кроки на його довгому шляху додому. Дошки ґанку були замінені минулого літа. Колишні згнили, під ними завелися комахи, і дід зламав їх із такою люттю, що вона навіть нагадувала надію. Працюючи то поодиноці, то з моєю мамою, яка подавала цвяхи з коробки або сідала на дошку, щоб її притримати, він вирізав, збивав і фарбував новий ґанок, а тоді прикрасив його готичним візерунком – інструкцію, як це зробити, він знайшов в іншій бібліотечній книжці. Зараз дід відчував ногами, що його робота міцна й надійна. Ґанок і будинок йому не належали, але в ті роки він і не прагнув володіти шматком світу. Просто хотів уберегти цю його частину від вогню і руйнування.

У другій половині того весняного дня похолоднішало, але двері були відчинені. Із будинку пахло цибулею, лавровим листом, на вогні булькотіло вино. Із програвача у вітальні лунав шубертівський квінтет «Форель». Вікна кухні запітніли зсередини. За ними стрімко рухався силует бабусі. Вона пречудово готувала й ніколи не почувалася так упевнено й спокійно, як стискаючи палісандрове руків'я гострого як бритва кухонного ножа «Sabatier». На початку п'ятдесятих, ще до першої госпіталізації, бабуся часто з'являлася на тринадцятому каналі в програмі «Домашня кухня», де навчала балтіморських домогосподарок (принаймні тих з них, які мали телевізор) французькій кулінарії, а також недовго вела власну програму «La Cuisine», що виходила вранці двічі на тиждень^[30].

– Дивись, хто прийшов,– сказав мій дід, заходячи в жарку кухню.

Бабуся кинула на нього оком з-над миски і копистки. Розв'язала фартух на спині. Вона вклала волосся і надягла перли. Перли лежали на її розчервонілій шкірі між шиєю і глибоким жолобком у вирізі чорного джемпера. Перлини здавалися напоєними світлом її тіла. Дід і бабуся прощали одне одного з прагматичністю коханців у літаку, що падає: час для дорікань з'явиться, якщо виживуть.

– У нас година до шкільного автобуса,– сказала бабуся.

Дід зняв черевики, костюм, краватку, м'яту білу сорочку, шкарпетки і підв'язки. Бабуся допомогла йому стягнути труси і відвела його, голого, у ванну, щоби він відмився від в'язниці. Приємно було стояти під гарячим душем, але дід не став розтягувати задоволення. Він увійшов у спальню, бабуся лежала на ліжку гола, спершись на лікоть. Знаючи, що дідові подобаються перли, вона лишила тільки їх.

На бабусиній світлині в бікіні, зробленій у Флориді, коли їй було приблизно сорок п'ять років, можна побачити пишну даму з великим бюстом і ямочками на колінах. Але на той час вона вже пройшла курс замісної гормональної терапії (ЗГТ) першого покоління, від якої її тіло округлилося, а розум заспокоївся^[31]. Коли вона прийняла діда в свої обійми після його виходу зі в'язниці, її живіт під шовковими

розтяжками був пружним і круглим. Талія залишалася стрункою, зап'ястя і щиколотки – тонкими. Дід узяв бабусю за щиколотку, підтяг до краю ліжка, притиснув до себе її задерті ноги і увійшов у неї, міцно впираючись ступнями в підлогу. Перли на її шкірі світилися в ранніх сутінках.

* * *

У березні дев'яностого дід вставав з унітазу в пансіонаті для літніх людей «Фонтана-Вілледж» (Коконат-Крік, Флорида) аж раптом почув, як щось хруснуло. Отямився він на підлозі в крові, із розквашеною губою і переломом ноги. Пізніше з'ясувалося, що перелом є результатом метастазів у кістках. Ми дізналися, що останні пів року дід, нікому не кажучи, відмовлявся лікувати карциноїдну пухлину в кишківнику. Але тоді ми знали тільки те, що він упав, і хтось має його доглянути, поки не заживе перелом.

Моя мама, адвокатка із захисту громадських інтересів, саме в той час готувала колективний позов проти фармацевтичної компанії, чії ліки для ЗГТ другого покоління спричинили рак яєчників і загибель тисяч жінок молодше шістдесяти років. Мій менший брат, який обрав акторську кар'єру в Лос-Анджелесі, збирався зніматися в першій серії перезапуску науково-фантастичного серіалу сімдесятих років «Космос: 1999». Я планував їхати в письменницький промотур зі своїм першим романом і намагався (згодом виявилось, що марно) врятувати з пробитого трюму мого першого шлюбу хоч щось, окрім матеріалу для двох-трьох оповідань.

Існувала ще примарна «подружка». Як з'ясувалося, дід усім розказував про неї однаково скупко. Звалася вона Саллі, була художницею, нещодавно овдовіла. Ніхто з нас не знав навіть її прізвища, не кажучи вже про телефонний номер.

Саллі сама зателефонувала моїй мамі наступного дня після нещасного випадку і негайно перейшла до суті справи. Хоча вони

з дідом зустрічалися тільки з минулого вересня і все ще мало знали одне одного, вона готова допомогти. Але вона протягом трьох кошмарних років доглядала свого покійного чоловіка і, чесно кажучи, не дуже впевнена, що в неї стане сил. Мама подякувала Саллі і сказала, що все розуміє. У неї склалося враження, що Саллі все ж таки встигла непогано вивчити діда і збагнути, що пацієнт із нього не надто покладливий.

Отже, мама вилетіла до Флориди забирати людину, яка була їй батьком із чотирьох років. Вона сподівалася, що зуміє забезпечити дідові догляд і лікування в Окленді, не припиняючи працювати. Заради довгої подорожі на захід мама купила дідові квиток у першому класі – попри всі його заперечення, – щоби він почувався комфортно. Вона також домовилася, щоби його пошту пересилали на її адресу, і збрала у валізу його речі та папери. Мама прихопила велику валізу, там була купа місця, але мій дід узяв лише п'ять речей:

1. Книжку Віллі Лея «Ракети і польоти в космос» (1957). Це історія реактивних польотів до 1956 року з докладним, хоча й абсолютно помилковим проектом керованого польоту на Місяць. Я знав, що дід любить і книжку, і автора, але цього екземпляра раніше не бачив. Він був без суперобкладинки, до того ж із явними ознаками свого походження: залишками віддертого паперу на форзаці, де колись містилася кишенька для бібліотечного формуляра, і синьою печаткою «Департамент виправних установ штату Нью-Йорк» у верхньому кутку. Гортаючи книжку, я помітив, що хтось – мабуть, мій дід, – чорним маркером закреслив деякі слова. Я підніс книжку до ночника й переглянув ці сторінки на просвіт. Усюди були закреслені згадки про одну людину: Вернера фон Брауна^[32].

2. Запальничку «Zippo», яку дід носив у правій кишені штанів, скільки я себе пам'ятаю. Вона називалася «запальничкою Авенбаха». Дід кинув палити ще до мого народження, але я багато разів бачив, як він розпалював нею камін, розводив багаття або жаровню для барбекю. На гладкому овалі в нікельованому корпусі, зачищеному наждачним папером, аби приховати подряпини, збереглося

напівстерте зображення органічної молекули: два з'єднані шестикутники, у вершинах яких розташувалися літери «С», «Н» та «О». У дитинстві я кілька разів питав діда, що то за молекула, а він відповідав: «Мальтоза» або: «Через неї пончики смачні», і це здавалося мені нісенітницею і нічого не пояснювало – дід навіть не любив пончиків. Тому зрештою я вирішив, що він з мене глузує. Що ж до назви запальнички, то, за словами діда, Авенбахом звався його фронтвий товариш.

3. Чорно-білу світлину моєї мами, зняту в серпні 1958 року. На фото вона сидить без сідла на охлялому сірому коні. На стегнах у мами пляжний рушник поверх закритого купальника, під яким видніють форми, надто випнуті для дівчиська, яка ще не досягла шістнадцяти років. І вона, і кінь дивляться вліво від об'єктива фотографа. Мама тримає натягнутий лук зі стрілою на тятіві та готується вразити якусь мішень за кадром. Я жодного разу не бачив цього знімка, поки не виявив його серед дідових речей. Ні він, ні мама не могли нічого до пуття пригадати про те фото, крім того, що воно зроблене у Вірджинія-Біч, коли мама жила в дядька Рея. Волосся в неї скуйовджене, а очі, націлені за межі кадру, здалися мені кровожерливими.

4. Макет «місячного саду» на кришці від пластикового кавового стаканчика, зроблений із деталей від моделей літаків і танків, десятка маленьких конденсаторів і чотирьох ланок від металевого браслета для наручного годинника, пофарбованих світло-сріблястою аерозольною фарбою. Цей макет був частиною «LAV-1» – мініатюрної моделі місячного поселення, яку дід будував і переробляв усі роки після смерті бабусі. Тунелі, відсіки, антени і куполи на понівеченій кратерами поверхні Місяця дідової «LAV-1» займали майже весь обідній стіл у його флоридському будиночку. «Він забажав взяти тільки “місячний сад”, – сказала мені мама. – Довелося виколупати його з цілого макета».

5. Офіційне фото останньої команди шатла «Челленджер» у рамці під склом. На знімку астронавти Майкл Дж. Сміт, Дік Скобі і Рональд

Макнейр сидять за столом; шоломи лежать перед ними, немов круглі лототрони, із яких вони збираються витягнути щасливі номери. За спиною у них із шоломами в руках стоять Еллісон Онідзука, Кріста Маколіфф, Грегорі Джарвіс і Джудіт Рєзнік. Льотні костюми команди, як і скатертина на столі, – відтінків флоридського неба, у якому їм незабаром належить загинути. Сім усмішок здавалися мені якимсь знущанням над їхньою пам'яттю. На одному кінці столу, немов череп на старовинному натюрморті, стоїть модель «Челленджера» без паливного бака та прискорювачів. На фото вона здається просто добре зробленою іграшкою. Важко

роздивитися дрібні деталі, якими оздобив її мій дід, – наприклад, те, що вантажний люк відкривається і видно дистанційний маніпулятор, або що сопла двигунів повертаються. Можна було відкрити носову частину фюзеляжу й зазирнути в кабінку, відтворену з точністю до кнопок на панелі приладів і «фіранки Саллі Райд»^[33] перед туалетом.

Я думаю, дід неодмінно зібрався би на запуск, що відбувся 28 січня 1986 року, навіть якби NASA не обрало його макет для офіційного фото. Він постійно навідував мис Канаверал, приїжджав майже на всі запуски шатлів, немов намагався надолужити болісний для нього бойкот «Аполлонів». Однак той вівторок збігся з одинадцятим ярцайтом^[34] бабусиної смерті. Об 11:39, коли було пошкоджене кільце ущільнювача і «Челленджер» почав розвалюватися на шматки, дід стояв біля бабусиної могили в Дженкінтауні, штат Пенсильванія. Про катастрофу він дізнався тільки тоді, коли повернувся до мотелю і ввімкнув телевізор.

Він сидів нерухомо, не моргав і не дихав, тільки дивився, як на стеблині пари розпускається вогняна квітка. У незліченних повторях він бачив, як уламки корабля метушаться в небі, наче наосліп шукаючи одні одних в захмареній блакиті.

Я в той час навчався в аспірантурі Каліфорнійського університету в Ірвіні. Почувши новину, я одразу зателефонував мамі й дізнався,

де дід. Я очікував почути засмучений, майже вбитий голос у слухавці, але виявилось, що я не дуже добре знав свого діда.

– Занадто холодно! – вигукнув він.– Запускати в мінус два градуси! Тупі бюрократи!

– А чому не відклали старт?

– Тому що канцелярські щури так вирішили. Джуді точно знала, що в цю погоду краще не стартувати.

Астронавтка Джудіт Рєзнік була дідовою улюбленицею. Вона була чудовою інженеркою, і в попередній місії стала першою єврейкою в космосі. Її розкішні чорні кучері за нульової гравітації нагадували зображення горгони Медузи.

– Бідна Джуді,– зітхнув мій дід.

Я чув у слухавці, як працює телевізор і коментатор намагається перекричати вітер на флоридському узбережжі.

– Вибач, що мене не було поруч. Як там?

– На кладовищі?

– Так, дурне питання.

– Там дуже весело, знаєш.

– Вибач, будь ласка.

– Якщо серйозно – могила занедбана. Я був у шоці.

Вітер у його телевізорі остаточно сказився.

– Діду? Ти тут?

– Так.

– Ти в нормі?

– Ні.

– Я знаю, як ти за нею сумуєш. Ох, як би я хотів, щоб вона й досі була з нами.

– Я радий, що вона не з нами. Якби бабуся побачила, до чого ви довели її могилу, то неодмінно розлютилася. Дісталось б і мені. Тому що це ж я обрав кладовище.

– Ох.

– Тому що всі інші вже лежать там, і за це давно заплачено.

Я розумів, що насправді дід зовсім не радіє з того, що бабуся померла. Йому дуже її не вистачало. І тоді він ще не розповів мені, що в кабіні його мініатюрної моделі «Челленджера» одна з ребристих панелей спальних ніш відчиняється на петлях, і там можна побачити дві мініатюрні фігурки. Саме вони були першими мешканцями місячного саду «LAV-1», поки дід його не перебудував. Півторасантиметрові чоловік і жінка лежали голі в спальній ніші, міцно обіймаючи одне одного^[35]. Чоловік розпластався на жінці, як щит; її довге волосся було пофарбоване в яскраво-золотавий колір.

Дід так ніколи й не розповів, у чому сенс цієї «пасхалки», принаймні мені. Може, це був жарт, а може, дід, який нічого ніколи не витрачав намарне – хай то була порожня могила чи набір модельок за три долари дев'яносто дев'ять центів, – просто зекономив. І коли я тепер дивлюся на знімок місії «Челленджера», то бачу не сімох усміхнених астронавтів, не красуню Джудіт Рєзнік, навіть не саму модель на столі. Тільки тих двох прихованих закоханих, чиї долі переплетені, як їхні тіла, що чекають визволення від земного тяжіння, що стримувало їх усе життя.

* * *

Вона торкнулася його ноги, він прокинувся. Навколо була його спальня, не тюремна камера. Бабуся знімала спідницю і светр із гачків, на яких акуратно їх розвісила:

– Десять хвилин, – сказала вона.

Дід натяг бавовняні штани, блакитну домашню сорочку і пішов униз – шукати заляпані брудом робочі черевики. Бабуся повернулася в кухню доготовувати півня у вині. Вона стояла біля плити, нахилившись над дерев'яною кописткою, від якої підіймалася пара, і дід, підійшовши ззаду, торкнувся губами її шиї. Бабусиним тілом пробігла дрож. Дід відчував, що вона чекає якихось слів. Вони ще не встигли нормально поговорити, і він не знав, що мав би

сказати і що хотіла би почути бабуся. Зараз дід боровся з бажанням просто промовчати. виправити зроблене він не міг, запобігти його наслідкам – теж. Тому дід вимовив звичні безглузді слова:

– Усе буде добре. Усе налагодиться.

Бабуся не заперечила й не погодилася, сьорбнула соус із ложки – ця дія її ні до чого не зобов'язувала.

– Іди,– сказала вона.– Вона чекала на тебе.

Дід прихопив горіховий батончик і вийшов до шосе. Небо проясніло, обіцяючи хорошу погоду. Щоб убити час, дід склав астрономічний альманах ночей, що їх провів у в'язниці. Місяць у третій чверті на спаді. Сьогодні вони повечеряють півнем у вині, помиють і повитирають посуд, а тоді разом із мамою знову заглибляться в нескінченні страждання Олівера Твіста. Він полежить спершу поруч із дочкою, потім із дружиною, поки їхнє дихання не стане глибоким і повільним, а потім, із телескопом і термосом чаю, підійметься на пагорб за будинком, і години на дві порине у споглядання Моря Спокою, Алголя, Денеба і зоряної ріки.

– Усе буде добре,– вимовив він уголос.

Підїхав автобус. Худорлява й чотирнадцятирічна, моя мама зістрибнула зі сходинки і, ледь торкнувшись ногами землі, кинулася до діда. Він зарився носом в її волосся і вдихнув запах школи – так само пахнуть поштові марки. Мама знала, що не варто цього робити, але він таки вмовив її зїсти весь батончик ще до того, як вони дісталися величезного горіха, що відчайдушно здіймав гілки до неба, очікуючи чергового замаху бабусі на своє життя.

Шоколадка перебила мамі апетит, але заради збереження миру та щоби не видати діда, вона примусила себе зїсти все до останньої крихти зі своєї тарілки.

VI

Уперше мій дід побачив бабусю в лютому 1947 року в синагозі «Агавас-Шолом»^[36]. Вона, у лисячому горжеті й темних окулярах, стояла поруч із декоративною пальмою під полотнищем із написом: «Випробуй долю!» Лисячий горжет їй позичила голова клубу «Сестринська спілка». Окуляри безкоштовно надав чоловік голови, окуліст за фахом, для лікування світлобоязні, спричиненої хронічним недоїданням. Наскільки я зрозумів, текст, написаний на простирадлі, був частиною декорації благодійного заходу «Вечір у Монте-Карло» на честь відкриття синагоги і суто випадковим збігом. Проте стратегічна позиція бабусі була безпомилково продумана.

«Сестринська спілка» поміркувала й без обговорення з бабусею визнала: попри те, що вона є вдовою з чотирирічною донькою, яку вивезли з австрійського концтабору до табору біженців у Балтіморі, вона була б ідеальною дружиною для нового рабина. Благодійні буфети Товариства допомоги єврейським іммігрантам і кухні на Парк-Сьоркл і у Форест-Парк доклали зусиль, аби бабуся відновила фігуру, колір шкіри і те, що голова клубу називала «дивовижною шевелюрою». Бабуся мала манери, розбиралася в літературі та живопису. Казали також, що вона сподівається стати актрисою і має потрібний для цього талант. Через котяче личко і французький акцент, який іноді важко було зрозуміти, її порівнювали із Сімоною Сімон. Попри минулі страждання і втрати, вона легко й гучно сміялася. У неї була акторська постава й удавана смиренність дівчини, що зростала серед черниць.

Так, бувало, що вона промовляла щось безглузде як англійською, так і французькою. А коли не усміхалася, то напружено замовкала й ніби прислухалася до кроків за дверима чи придивлялася до тіней в кутку кімнати. Уперше потрапивши в Балтіморську публічну

бібліотеку, вона рушила просто до записів шотландської народної музики. Перші два дивацтва списували на те, що вона ще не дуже добре опанувала англійську і пережила жахливі речі. (Утім, її любов до волинки так ніхто й не зміг пояснити.) Біля неї іноді відчувалося дивне потріскування, як біля працюючого електроприладу, і на думку членкинь клубу (а також їхніх чоловіків), це лише додавало бабусі флеру загадковості.

Новий рабин нещодавно відмінно закінчив Єврейську богословську семінарію і зачаровував усіх своїм блиском, енергійністю, чудовими костюмами і несподіваним для рабина легким ароматом гарденії, що його постійно оточував. Одне в ньому засмучувало – певна схильність до свавілля. Усе життя він був гордістю батьків і вчителів. Зрештою, рабин звик ставити власні думки вище за чужі навіть у питаннях, у яких нічого не тямив, зокрема, в одруженні. Усі спроби посватати йому підхожу дівчину закінчувалися нічим. «Сестринська спілка» провела нараду й вирішила застосувати хитрість.

Молодий рабин мав неодмінно побачити бабусю одразу, як з'явиться в призначений час, тому її приставили до орендованої пальми просто біля входу в банкетний зал синагоги. Дві членкині клубу мали стежити, щоби вона не відлучалася. Місіс Ваксман, дружина судді, допомогла їй отримати статус біженки. Місіс Зельнер, одна з перших єврейок, що закінчили коледж Брін-Мор^[37], вільно говорила французькою. Дами вирішили зіграти на бабусиній вдячності й бажанні спілкуватися рідною мовою, і збиралися стояти поруч із нею біля пальми, поки не ввійде рабин, щоби – це був головний пункт їхньої стратегії – той подумав, ніби сам знайшов майбутню наречену.

Рабин запізнявся. Зал заповнювали гості, які й гадки не мали про плани «Сестринської спілки». Усі хотіли швидше розпочати святкування. Голова благодійного фонду піднявся на поміст. Тільки-но він почав вступну промову, пересипаючи її дурнуватими каламбурами, що переважно стосувалися карт і гральних костей, як

мікрофон ударив його струмом. Через легкий електрошок благодійник замовк й сів на підлогу. Голова жіночого клубу виштовхнула свого чоловіка на поміст, де нудьгували винайняті музиканти – євреї в кубинському одязі. Окуліст опустився навпочіпки поруч із головою благодійного фонду, помацав його пульс і допоміг розстебнути комір. Інші чоловіки допомагали імпровізованими каламбурами на тему іскристого виступу й шокуючих контактів.

П'ятнадцятирічний звукооператор намагався знайти інший мікрофон, але йому заважала матуся, яка безперервно підганяла хлопця. Біля столу з молочними закусками виникла тиснява, що підігріла старі образи і породила нові. Тим часом цівочка світської розмови шкільною французькою, за допомогою якої мисливиці на тигра з жіночого клубу тримали на прив'язі свою кізоньку, стала надто тонкою. Другий мікрофон нарешті знайшли і перевірили. Голову благодійного фонду оглянули і визнали придатним для продовження промови.

– Запрошую вас,– бадьоро закликав він усіх, хто прийшов того вечора випробувати долю,– програвати багато й настільки часто, скільки стане сили!

Світло притлумили. Оркестр заграв, створюючи атмосферу дорогого клубу. За ча-ча-ча, гулом розмов, стуком гральних кісток і кульок на рулетці наглядочки вже не могли утримувати мою бабусю. Вона дістала пачку сигарет «Herbert Tareyton's» із позиченої сумочки, обшитої бісером.

– Тут дуже жарко,– сказала вона, усе ще не відаючи про свій статус жертви, але відчуваючи якусь напруженість у розмові.– Перепрошую. Піду помилуюся чудовим місяцем.

І тут пані Зельнер, чиє обличчя також скидалося на повний місяць, засяяла. Ця радість, напевно, почасти її видала.

– *Mais voila le rabbin!*^[38] – імпульсивно вигукнула вона.

* * *

Мій дід цілий день вигадував причину не йти з дядьком Реєм на «Вечір у Монте-Карло». Він не готовий спілкуватися зі «звичайними людьми». Йому важко говорити з незнайомими. У нього немає грошей і пристойного одягу. Він не ходить у синагогу. Він тільки заважатиме братові. Усі ці відмазки дядько Рей відкидав, розбивав, знищував і спростовував, як природжений полеміст. Він розуміє, як важко повертатися до цивільного життя, але зрештою ти просто набираєш у груди повітря і стрибаєш у воду. Усім важко говорити з незнайомими, крім комівояжерів і тих, хто пристає до людей на автобусних зупинках. Він охоче позичить брату грошей, які той віддасть з виграшу або коли зможе. У нього є чудовий блейзер із гаррісівського твіду^[39], трохи заширокий йому в плечах. І якщо вже мова про синагогу, то це, зрештою, просто будівля. Великі євреї – ні Авраам, ні Гіллель – ніколи в ній не бували.

На той момент, коли вже треба було їхати, у діда лишався один козир: затіяти сварку, щоби брат сам відмовився брати його із собою.

Проблема полягала в тому, що дядько Рей мав надто вже високу думку про власну особу. До чого б мій дід не чіплявся, дядько тільки відмахувався. Безпідставні нападки тільки смішили його. Дід корчив кислу міну, навмисне рухався як равлик – Рей не реагував. Але на парковці біля «Агавас-Шолом», коли вже треба було вилазити з новенького дводверного «Mercury» дядька Рея, і той уже відчинив дверцята, дід у відчаї раптово натрапив на дієвий підхід.

Узимку 1947 року ніхто – і перш за все дядько Рей – не підозрював про паростки зневіри, що згодом зміцніли і почали тривожити мого двоюрідного діда, аж поки не змусили його проміняти синагогу на іподроми та більярдні Балтімора, Вілмінгтона та Гавр-де-Граса. Мабуть, мій дід уловив відгомін кризи, що насувалася. Ще в дитинстві він підозрював, що дядько Рей розігрує

«маленького цадика», аби догодити спочатку батькам, а згодом і всьому єврейському світові. Братська телепатія зміцнила руку мого діда, коли той потягнувся до сагайдака за разючою стрілою.

– Ти що, не відчуваєш іронії? – запитав він.– «Вечір у Монте-Карло»! Тобі не здається, що це лицемірство? Цей заклад – уже давно справжнє бісове казино, Рею. Ярмарковий балаган. Пам’ятаєш букмекерську контору над забігайлівкою Пета? Отих аферистів із Буффало, які обчистили Френка Остенберга? Це ви. У вас та сама букмекерська контора. Приймаєте ставки на перегони, нічим не ризикуючи, тому що знаєте результат наперед. Лохи приходять, ви берете їхні грошики. Обіцяєте їм прощення, вічне життя, рядок у божій книзі обліку. А потім просто сидите й чекаєте, поки вони вріжуть дуба. Бубоните над ними свою абракадабру й закопуєте цих дурнів у землю.

Це була довга промова, як на мого діда, але його несло далі, бо він відчував переконливість своїх аргументів. Дядько Рей з лютою акуратністю зачинив водійські дверцята й розвернувся до діда, зачепивши ліктем клаксон. Його обличчя почервоніло так сильно, що навіть веснянки зникли.

– Як ти смієш? – багатообіцяюче почав він.

В очах Рея з’явився проблиск провини, він набундючився. Згадав благочестя багатостраждальних батьків і прадідів, добрі справи і наміри своєї пастви, віру та мучеництво євреїв по всьому світі, єдність рабинату, досягнення євреїв за останні п’ять тисяч років. Тоді перейшов до Маймоніда, Генка Грінберга^[40], Мойсея та Адонаї. Він розійшовся, знову пишався собою, навіть ще кілька разів натиснув на клаксон для більшої переконливості. У якийсь момент Рей увійшов у такий кураж, що забризкав слиною лацкан блейзера, позиченого моєму дідові. Однак, дійшовши до господнього воїнства, дядько Рей раптом замовк і примружився. Мій дід не заперечував і не сперечався. Просто сидів, терпляче вичікуючи, як павук у павутинні, і дивився, як його брат метає блискавки.

– У тебе майже вийшло,– дядько Рей умить заспокоївся і притишив голос.– Ти підеш зі мною всередину, і тобі це сподобається. І знаєш, звідки я знаю, що ти зайдеш туди?

– Звідки?

– У Бога на тебе є план.

– Справді? Бог має на мене плани? Давно пора.

Дід місяць як повернувся додому, тинявся без роботи, сумував і почувався нікчемою. Його диплом припадав пилом уже шість років. Досвід, набутий ним у Європі, не підходив для жодної легальної справи в мирний час. Повернувшись у Філадельфію, дід, здавалося, розчарував усіх поспіль, зокрема й батьків. Особливо батьків: найбільше їх гнітило те, що, попри його капітанські погони і нагороди за подвиги, про які він узагалі нічого не розповідав, старший син їх і досі розчаровує.

– Усе, що трапилося з тобою в житті до цього – це частина божого плану,– сказав Рей.– І цього вечора всі пазли складуться, і ти все зрозумієш.

– А ти точно знаєш?

– Знаю.

– Тобі, напевно, бог постачає секретну інформацію.

Дядько Рей провів рукою по своєму сидінню й самовдоволено усміхнувся як людина, що знає вирішення проблеми.

– Господи, Рей, у тебе язик як помело!

– Думаєш? Хочеш парі?

Тим самим тоном, у якому мій дід звинувачував його й увесь рабинат в його особі, мій двоюрідний дід випадково вказав на двері, через які він згодом вийде з києм «Brunswick» під пахвою.

– Ставлю п'ятсот доларів, що ти ввійдеш у шуль^[41], і в перші півгодини – ні, ні, у перші ж десять хвилин – тобі відкриється план усевишнього щодо твого життя. Ти зрозумієш, чому мав сьогодні сюди приїхати.

– Яке лайно,– відповів мій дід.– Давай, маєш парі.

Армійську вихідну допомогу йому досі не заплатили через бюрократичну тяганину. П'ятисот доларів у нього й близько не було, але дід вирішив ризикнути.

* * *

Бабуся обернулася до дверей, щоби роздивитися новоспеченого князька єврейського Балтімора. Мигцем вона помітила стрункого молодого хлопця в темно-синьому блейзері із золотими ґудзиками. Руде волосся під його оксамитовою ярмулкою (також темно-синьою) було на пів дюйма довше, ніж потрібно. Як тільки рабин увійшов, його оточили кілька чоловіків (зокрема й суддя Ваксман). Усі вони почали хихотіти і метушитися навколо нього, ніби виряджаючи юного племінника в бордель. Рабин швидко зник із виду. Місіс Ваксман щось прошипіла на їдиші: чи про те, що чекає на її чоловіка вдома, чи, може, просто вилаялася.

– Не знаю...– почула бабуся голос рабина.

Він удавано ламався, дозволяючи тягнути себе за руки в зал.

– Панове, я щось сумніваюся...

Коли він, у хмарі пахощів гарденії, майнув повз бабуся, вона почула, як він вибачається за запізнення:

– Я не винен. Усе через мого гостя.

– Це його брат,– пояснила місіс Зельнер трохи невпевнено, ніби побачене не цілком збігалося з описами.– Герой війни, весь у нагородах.

Бабуся побачила діда, який стояв у коридорі й наче вагався, але набагато серйозніше, ніж його брат. Він так глибоко запхав руки в кишені, що блискавка його ширінки трохи розійшлася. Краватка була погано пов'язана, твідовий піджак поверх неprasованої сорочки тиснув у плечах. Усе навколо: музика, світло, стукіт рулетки і гральних костей, вибухи радості або крики розчарування за столами, одяг, власна шкіра – здавалося, тиснуть йому. Лише його очі

знайшли, куди втекти. Вони вистрибнули до бабусі з очниць, наче з вікна палаючого будинку.

– Якийсь він непоказний, цей герой,– зауважила місіс Ваксман.

* * *

Мій дід витратив забагато сил на опір дорогою до синагоги, тому зараз гадки не мав, що йому тут робити. Усе виявилось навіть гірше, ніж він уявляв. «Вечір у Монте-Карло»! Усипаний блискітками місяць, десятиватні гірлянди зірок, паперові гвоздики і пальми в діжках: маскування механізму, що рано чи пізно обдере всіх присутніх до нитки. Із точки зору мого діда, яку він виніс із війни,– брутална, але доволі точна модель світу, як він його розумів.

Він трохи просунувся в залу, усе ще тримаючи руки в кишенях робочих штанів і почуваячись ні в сіх ні в тих. Опустив голову, щоби не бачити несмак, гамір і непристойність своєї батьківщини і своїх співвітчизників, які не знали війни і розважалися у Балтіморі разом із іншими тридцятьма тисячами ситих євреїв.

Прямо до нього йшла дівчина в чорній сукні. Із 1944 року дід не мав випадку поговорити із привабливою жінкою, яка не була би певною мірою ворогом обо повією.

– Я був не готовий до неї,– розповідав він мені.– Вона заскочила мене зненацька.

Бабуся була в темних окулярах – у приміщенні й увечері. На плечах – облізла лисиця, що запустила зуби у власний хвіст. Жінка йшла впевнено, але трохи виставивши одне плече вперед і тримаючи голову набік, ніби була тільки на вісімдесят п'ять відсотків впевнена, що вони раніше зустрічалися, і готова негайно визнати помилку. Між лисячим горжетом і краєм вирізу у вигляді човника (коктейльну сукню на вечір їй позичила дочка голови) сяяла біла ключиця.

Дід чув, як місіс Ваксман і місіс Зельнер невітно кличуть бабусю, поки та долає останні три метри, що їх розділяли, ступаючи по лінолеуму з малюнком під паркет. Він зазначив мірне коливання її стегон та амплітуду вигинів, які була не в змозі приховати сукня. Під час війни він звик покладатися на свій хист більярдного катали – швидко читати по чужих очах, але ці темні окуляри вибивали його з колії. Навіщо вони взагалі потрібні? Він припустив, що це якийсь реквізит для сценки на тему «Вечори в Монте-Карло». Несподівано для себе дід усміхнувся, і від цього занервував іще дужче. Помада на губах дівчини була червона, як черви та бубни в картах, усмішка – як в Інгрід Бергман. У діда в голові пролунав звук, який через багато років він порівнював із гуркотом товарняка або землетрусом, що наближається. Він відчув, що стоїть на порозі чогось величезного і стрімкого, здатного змести його з лиця землі. «Наповал,– подумав дід про себе.– Такі справи». В останню мить він встиг перевести погляд на свої черевики і струснути головою.

– Неймовірно,– промовив він, усвідомлюючи, що й досі усміхається і що тепер він винен братові п'ятсот баксів.

* * *

У внутрішньому дворіку свого будинку моя мама приладнала годівницю під дашком: відрізок прозорої пластикової труби на ланцюгу. У трубу мама насипала корм, птахи сідали на алюмінієву жердинку під отвором і клювали насіння. Дід любив споглядати пташині справи за вікном. Особливо його цікавила білка, яку він називав «мамзер»^[42],– вона щодня влаштовувала набіг на годівницю. У мамзера не було ні грації, ні вміння літати, ні гідності. Він розлякував горобців і брався за корм так люто й незграбно, що мій дід тільки реготався. Мамзер був рабом гравітації і принципу маятника, і цього птахи не могли зрозуміти. Він стрибав на дашок із садової решітки, тоді спускався по ланцюгу, але вже за хвилину

борсався, чіпляючись передніми лапами за пластикову трубу або за денце, шалено вимахуючи хвостом, а годівниця смикалася і крутилася, намагаючись його скинути. Напевне, мій дід так і не вигнав із себе того біса, який колись спонукав його викинути кошеня з вікна третього поверху: він вибухав сміхом щоразу, коли білка шльопалася на кам'яні плити. Іноді він сміявся так, що мені доводилося витирати його сльози паперовою хустинкою.

– Усі ті пані з жіночого клубу насипали насіння в годівницю, щоби зловити синичку,– казав мій дід,– а натомість їм попався мамзер.

* * *

За дідовою версією, перше, що бабуся сказала своєму майбутньому чоловікові, було таке: «Твоя голова мала би добрий вигляд на паркані».

Вона наблизилася до нього, тримаючи двома пальцями незапалену сигарету і вигнувши ледь помітну під темними окулярами брову. Мій дід одразу відчув за її мімікою і ще чимось непояснюваним – можливо, в її манерах не було тутешньої незграбності,– що вона іноземка. Дід клацнув запальничкою Ауенбаха.

– Перепрошую? – він затримав полум'я запальнички перед самим кінчиком сигарети. Подумки повторив фразу й вирішив, що все почув правильно, і дівчина таки дійсно сказала, що його голова мала би добрий вигляд на паркані.– Це як?

Дід бачив людські голови, відокремлені від тіла, у різних невідповідних місцях, хоча й не на паркані. Тим більше не думав, що подібна річ могла би бути вступом для знайомства. Він не бачив бабусиних очей і не міг зрозуміти настрої, із яким вона кинула своє зауваження. Тільки пізніше до нього дійшло, що в такий дивний спосіб вона одразу вирішила проблему початку розмови з незнайомцем.

– Ох, я, мабуть, помилилася. Бачу, ти образився,– мовила бабуся.

– У мене просто таке обличчя. Ти б виглядала так само, якби хтось насадив твою голову на паркан.

– На стіну,– моментально виправила вона і раптом реготнула, а тоді швидко прикрила рот рукою.– Вибач. Я хотіла сказати – стіну, не паркан.

– Це все змінює.

Мистецтво флірту з жінками дід розумів так: зберігати максимально непроникний вигляд.

– Стривай,– сказала вона, ледве стримуючись від реготу.– Ти колись бачив цей... як там у вас... собор?

Трьома помахами білих рук бабуся намалювала в повітрі стіни, башти і шпилі собору. У її жестах, простих і точних, було те, що поети і спортивні коментатори називають витонченістю. Бабуся піднімала й опускала руки, попіл із сигарети осипався іскристим каскадом. Помаранчеві вогники відбивалися в темних лінзах її окулярів. Вона зобразила вітражне вікно над головним порталом, намалювавши пальцем коло на грудях, які й без того вже цілком захопили дідову увагу. Бюстгальтери тієї епохи були справжнім архітектурним витвором: в її бюсті із його розмірами і презирством до гравітації дійсно було щось від величі готичних соборів. Аж тут дід побачив чорне татуювання на внутрішній стороні її лівої руки – п'ять цифр, що недвозначно розповідали історію її життя, сім'ї, світу. Прочитавши це найкоротше резюме, він зніжковів.

– Так, я бачив собори.

– На стінах,– сказала бабуся.– На давніх стінах! – Вона вимовляла «тавніх».– Там є обличчя з каменю. Оце таке і в тебе обличчя.

– А, зрозумів. Я виглядаю, як ґаргулья [\[43\]](#).

– Так! Ні! Не...– Вона вимовила французьке слово, що позначало ґаргулью, яке мій дід і через сорок два роки не зміг відтворити.– То штуки, що ловлять дощ, вони тварини, монстри, страшні такі. У тебе не таке обличчя!

Деякою мірою це була брехня. Одному зі своїх психіатрів бабуся пізніше повідала, що їй дійсно здалося, що дід негарний, але це її привабило й навіть збудило. Побачивши його на порозі банкетної зали, де він вирішував, чи не краще б забратися звідси, бабуся подумала, що в діда американське обличчя й американське тіло. Плечі – «б'юїк», щелепа – бульдозер. Тільки якщо подивитися в очі, можна було б сказати – і бабуся так і сказала, що він красивий.

– Це я схожа на ґаргулю.

– Навряд чи.

– Точно. Зсередини.

Дід пропустив це повз вуха, сприйнявши за порожню балаканину й напрошування на комплімент. Саме тоді він уперше неправильно зрозумів бабуся, почувши голос Коня Без Шкіри, що говорив замість неї.

– Можна тебе попросити зробити одну річ? – спитав дід.– Будь ласка, ти не могла би зняти свої окуляри?

Бабуся стояла дуже прямо, стиснувши губи. Дід злякався, що порушив якесь правило, якийсь галльський етикет, за яким категорично забороняється просити француженок зняти сонцезахисні окуляри.

– Лікар-окуліст сказав, що мені не можна...– Вона запнулася.– Але я зніму,– майже прошепотіла бабуся.

– Та нічого, не переймайся. Просто скажи мені, якого кольору в тебе очі. Це все, що я насправді хотів знати.

– Ні,– відповіла бабуся.– Я зніму їх для тебе. Але ти теж маєш дещо зробити. Тобто дозволити мені дещо зробити.

– Що саме?

Я не знаю, скільки людей у той момент дивилися на діда й бабуся – вони все ще стояли біля входу до банкетної зали,– і чи взагалі комусь це було цікаво. Та навіть якби вони стояли серед порожньої кімнати, ні мій дід, ні звичаї 1947 року навіть припустити не могли, що бабуся зробить те, що вона зробила. Згадуючи той вечір із м'якого сірого серпанку, створеного дією гідроморфону, мій

дідусь просто заплющив очі – так само, як заплющив їх тоді, коли бабуся торкнулася його ширінки і зубчик за зубчиком застебнула її.

– *C'est fait*^[44].

Коли він розплющив очі, то зрозумів, що потопає в очах бабусі. Вони були кольору сутінків у Монте-Карло, коли зорі палають, як десятиватні лампочки, а четвертинка місця розливає сяйво небом.

– Сині, – мовив мій дід, відкидаючись на подушки в лікарняному ліжку, що ми орендували й поставили в гостьовій кімнаті моєї мами.

Після цього він кілька годин поспіль не розплющував очей.

VII

Двадцять дев'ятого вересня 1989 року ще до півночі мій дід закінчив модель «LAV-1». У ній були представлені нові уявлення про поселення на Місяці (звідси й безліч переробок), чотирнадцять років роботи і приблизно двадцять дві тисячі полістиролових елементів дитячих конструкторів, які дід безжально розкурочив^[45]. У центрі макета серед тунелів, відсіків, куполів, посадкових смуг і радарних установок містився отвір приблизно десяти сантиметрів у діаметрі. Зазирнувши в нього, можна було побачити фанерну основу «місячної» поверхні. На питання, навіщо він потрібний, дід відповідав варіантами фрази «Почекай – і побачиш». У мене ж, чесно кажучи, варіантів було небагато. Через деякий час я перестав питати. Думаю, саме цього дід і домагався.

Він підійшов до верстата, узяв коробку з-під сигар і дістав із неї загорнутий у серветку круглий предмет, виготовлений із кришки від пластянки. Дід закінчив «місячний сад» ще в травні 1975 року, розоривши купу наборів для іграшкових залізниць у масштабі 1 : 160 та 1 : 76,2. Звідти він видобув квіти й овочі, що тепер росли в саду на гідропоніці. Дід акуратно підчепив нігтем кришечку за отвір для пиття – тепер це був вхідний люк – і заглянув усередину. Там розташувалася крихітна сім'я, що замінила коханців у «місячному саду». На підвісному ліжку й двох стільцях, які дід виготовив сам, сиділи він, бабуся, мама, мій брат і я, дихаючи вологим, збагаченим киснем повітрям. Пози фігурок видавалися дещо напруженими – як на офіційному фото (незважаючи на те що вони були створені з полістиролу). Але всі були живі-здорові.

Дід закрив люк, відніс «місячний сад» до моделі «LAV-1» і помістив у заздалегідь підготований отвір. У нього не було відчуття великого звершення. Це була робота, із якою дід надто довго

вовтузився, обіцянка, яку довго не виконував, тому головним із того, що він відчував, було полегшення. Наче тягар із плечей.

Це було за півроку до його смерті.

Наступного ранку, удосвіта, дід вийшов у непроглядний флоридський морок, щоби завантажити багажник свого «Buick LeSabre» для поїздки на мис Канаверал. Запусків не було майже чотири роки – від самої трагедії «Челленджера». Того дня о десятій ранку планувався старт «Дискавері». Дід поклав у сумку-холодильник блок сухого льоду, пляшку пива «Michelob», пластмасовий контейнер із нарізаним ананасом і два сендвічі з м'ясним салатом. М'ясний салат був фірмовою дідовою стравою. Пропустити залишки вчорашнього смаженого м'яса через м'ясорубку разом із маринованими огірками, додати дві столові ложки майонезу, сіль і перець. Як багато фірмових страв мого діда, м'ясний салат смакував краще, ніж мав вигляд, особливо намазаний на свіжу халу^[46]. Дід поклав сумку-холодильник у багажник разом із біноклем, фотоапаратом, придбаним у секонд-хенді, але з новенькими потужними об'єктивами, свіжим номером «Commentary», транзистором, галоном питної води, складаним кріслом з підставкою для ніг і парасолькою від сонця, яку за потреби можна було прикріпити до спинки крісла. Парасольку дід переробив власноруч, змінивши звичайну ручку на затискач.

Як у будь-якому пансіонаті для літніх людей, у «Фонтана-Вілледж» були свої «сови» й «жайворонки», але той ранок повністю належав дідові. Перш ніж зачинити багажник, він обперся на задній бампер і прислухався до тиші. Вона виявилася неідеальною. Тиша ніколи не буває ідеальною. Але дід навчився цінувати віддалені слабкі звуки, що начебто її підсилювали – так крапля синьої фарби відчутно підсилює білий колір. Стрекотіння комах або, можливо, кумкання жаб. Трейлери на магістралі I-95. Шипіння пари в променях прожекторів. Зрештою, фоновий шум самого «Фонтана-Вілледж» – бурмотіння кондиціонерів, торгових автоматів, лічильників, фільтрів

у басейнах, потріскування погано ізольованих дротів. Десь далеко жіночий голос кликав: «Рамоне!»

Дід випростався. Нахилив голову, виставивши вухо-антену, налаштовану на фонове випромінювання. Перетасував подумки невеличку колоду Рамонів, яких знав. Ніхто з них не мешкав у «Фонтана-Вілледж». У пансіонаті жили кубинці, які звалися Адольфо чи Ракель, але вони були такими ж євреями, як усі інші – Голдманнами та Леві, яких прибило до флоридської землі обітованої хвилями еміграції. Дід не був близько знайомий із кубинськими євреями. Цілком можливо, що когось із них звати Рамон. Наприклад, Рамон Ліфшиц. Або Рамон Вейнблатт. Іноді ці бідні старигани з деменцією тинялися територією пансіонату, а за ними бігали дружини або доглядальниці, вигукуючи їхні імена.

– Рамон! Киць-киць-киць!

Голос, здавалося, лунав із боку Джунглів – так мешканці називали пустир, що оточував «Фонтана-Вілледж» зі сходу й півночі. У Джунглях пагони бермудської трави і місцеві ліани-душители ще з сімдесятих років боролися за п'ятсот акрів землі, де недовгий час процвітав замиський клуб із полем для гольфу. Десь там, у гущавині, зачаївся пожирач хатніх тварин, якщо вірити чуткам – алігатор.

– Рамо-о-оне!

На другому складі голос жінки перейшов на фальцет, як у хлопчика під час бар-міцви. Досі вона гукала лагідно, але тепер – відчайдушно.

Дідусь глянув на годинник, який носив циферблатом до зап'ястя. Більше половини на шосту. На дорогу знадобиться три з половиною години. Навіть чотири, якщо заїхати на заправку і заскочити в туалет. Про відновлення польотів багато писали в медіа, могли виникнути затори на шосе. Їхати треба просто зараз.

– Чорт би тебе побрав, жіночко, – буркнув дід.

Майже на автоматі він витягнув із машини ящик із набором для ремонту шин і дістав важкий гайковий ключ. Зачинив кришку

багажника. Вона стукнула глухо, як литаври, що відсиріли через погану погоду.

Дід проминув стоянку, нервово стискаючи гайковий ключ, і дістався бетонованої доріжки, частково освітленої. Направо вона вела до одного з басейнів, наліво – повз житлові будиночки, зокрема, і повз його двокімнатні апартаменти, до службової зони: зарядної станції для гольф-карів, на яких бабусі й дідусі пересувалися територією пансіонату. За службовою зоною простягався газон, навколо якого тягнувся дерев'яний парканчик заввишки у фут. Далі сліди цивілізації зникали.

Дідові шкіряні сандалі, підробні «біркенштоки» ізраїльського виробництва, роздратовано шльопали по асфальту. Він уявляв худого косоокого kota, який поперся в Джунглі через власну дурість за щуром або нутрією. Гнівався на господиню того Рамона, яка вийшла шукати kota в темряві, коли все одно нічого не можна вдіяти. Та все одно дід пішов допомагати, і через це найбільше гнівався на себе. Його сандалі тим гучніше гупали об землю, чим більше він сердився. Нарешті дід зловив себе на тому, що сподівається таки зустріти на краю Джунглів алігатора й забити його до смерті гайковим ключем. Тепер він зрозумів, що вийняв інструмент із багажника саме для цього.

Доріжка вивела його на північну галявину, яку доглядали садівники «Фонтана-Вілледж». За кожного кроку краплини холодної роси обпалювали йому щиколотки. Дід був у шортах кольору хакі. Таких самих він мав сім пар – придбав у «Kmart» разом із сімома сорочками поло і сімома парами білих шкарпеток. Він завжди носив сандалі зі шкарпетками – це була його щоденна уніформа відтоді, як померла бабуся. Якщо дідові треба було відвідати чийсь день народження або взяти участь у спільних розвагах, яких не вдалося уникнути, він приходив у гавайській сорочці з дівчатами топлес – саме я жартома подарував її йому. Малюнок на сорочці обурював деяких його сусідів по пансіонату, але діду було начхати на людей, яких ображала якась там сорочка.

За службовою зоною було ще зовсім темно. Дід вийняв запальничку Ауенбаха й посвітив собі. Повітря було настільки насичене вологою, що вогник не зразу освітив довкілля. Навколо дідової руки світло розсіювалося, наче вогонь святого Ельма.

– Хто тут? – запитала з темряви жінка.– Це хто?

– Ваш сусід.

Запальничка в його руці нагрілася, і дід її захлопнув. У темряві попливли багряні плями від згаслого полум'я. Нарешті очі пристосувалися, і дід почав щось бачити. Світанок у Флориді настає стрімко: ще десять хвилин, і буде ранок.

– Місіс Винокур каже, що бачила його. Вона назвала його Алістером,– промовила жінка.

Раніше дід чув, що вона представлялася як Саллі Сішел; пізніше виявилось, що насправді її прізвище Зіхель.

– Як ви думаєте, він насправді існує?

– Щось там є,– відповів дід, який ніколи не втішав людей марними словами.

Він вважав, що Філіс Винокур – брехливе лайно, але мав сумніви щодо того, ніби коти і болонки із «Фонтана-Вілледж» за власним бажанням зникають у хащах й оселяються там на кшталт чотириногих семінолів^[47].

– Як він утік?

– Це моя вина, я, дурна, пожаліла його й відпустила. Удома він завжди гуляв вільно. Ми недавно сюди перебралися.

– А звідки ви?

– Із Філадельфії.

Дідові хотілося зауважити, що у Філадельфії з котами теж трапляються нещастя, але тоді довелося би вдатися до пояснень. Він дуже давно не намагавсь щось пояснити жінці, тому це завдання здалося йому занадто складним.

– У якій частині міста ви жили?

– Брін-Мор.

– Брін-Мор – це не Філадельфія.

– Ага,– сказав вона.– Так-так, я чую це по вашій вимові.

Світало, і дід нарешті роздивився, що Саллі Зіхель була гарною жінкою. Висока, струнка, великі груди. Смаглява, із довгим носом із горбинкою, вилиці – як у Кетрін Хепберн. Може, на кілька років молодша за діда, а може, й ні. Вона була в чоловічій піжамі, що застібалася спереду, і в гумових ботиках кольору нью-йоркських таксі зі шнурками, які вона не потурбувалася зав'язати.

– Він завжди приходить, коли ви кличете?

– Завжди.

– А скільки вже його не бачили?

– Усю ніч.

– Хм.

– Мабуть, мені не варто цього казати,– мовила Саллі Зіхель.– Оскільки ми майже незнайомі. Але цей гімняний кіт – практично єдине, заради чого я живу.

Мій дід ледве переборював гостре бажання сказати щось на кшталт: «У такому разі, можливо, не варто було відпускати його з дому, щоби його не зжерла якась півтонна рептилія» або «Заради бога, жіночко, це ж просто довбаний кіт!» Він скоригував на гірше перше приємне враження від неї, до якого відчутно домішувалася хіть, що дуже здивувало діда – такого він дуже давно не відчував. У будь-якому разі треба обережніше поводитися з жінками, які ходять надворі в незашнурованих ботиках.

– Я знаю, що ви думаєте,– сказала Саллі.– Це ж усього-на-всього кіт.

– Та ні, зовсім ні.

– Просто... У мене нещодавно помер чоловік. І Рамон був його котом.

– Зрозуміло.

– Він дуже любив цього кота.

– Ясно,– відповів дід.– А в мене померла дружина.

– Коли?

– Чотирнадцять років тому.

– О! Співчуваю...

Саллі Зіхель розплакалася. Вона стояла в піжамі, схрестивши руки під своїми промовистими грудьми, і дивилася у Джунглі, що забрали в неї kota померлого чоловіка. По її щоках текли сльози. Вона шморгнула носом, і мій дід вийняв із задньої кишені шортів велюрову ганчірочку для протирання об'єктивів фотоапарата й простягнув їй.

– Ох,– сказала вона, сякаючись у ганчірочку.

Дід пригадав – однаково добре чреслами, мозком і серцем – ту дівчинку із цирку, яка розсунула перед ним ноги в будці на Грінвіч-Ярд. І його закривавлений носовик у неї в руці.

– Справжній джентльмен. Спасибі.

Дід знав, що так само по-джентльменськи було би покласти втішну руку на плече Саллі Зіхель. Ба більше: це було би людяно. Але він побоявся того, що може статися далі. Удова й удівець, що допомагають одне одному пережити горе й згадати про пристрасть на схилі літ: сама банальність ситуації начебто натякала на високу ймовірність такого розвитку подій.

Дід перебрався у Флориду в середині 1970-х, і відтоді самотні жінки «Фонтана-Вілледж» намагалися його стриножити. Поки він створював гарні й дорогі макети на замовлення NASA та приватних колекціонерів, а також працював над «LAV-1» – ускладнював і збільшував цей проєкт, самотні жінки «Фонтана-Вілледж» намагалися повернути до себе його увагу. Вони надсилали розвідників і послів, домашнє печиво, торттики, суп у каструльках, деруни на Хануку, листівки, в'язані речі, вірші, картини олією, м'ясо, пляшки вина й миски спагеті із сиром. Одного разу, коли я навідував діда, хтось із них приніс спагеті, і я зауважив про себе, що ця страва гарно репрезентує свою авторку, яка приготувала їх за рецептом із програми «Horn & Hardart».

Дід тоді облизував виделку, ностальгійно згадуючи про кафетерій-автомат на Брод-стрит, і мені подумалося, що давно я не бачив його таким задоволеним. Однак він доїв, помив і витер миску, написав

записку із вдячністю на аркушику з блокнота і залишив усе це на задньому ґанку дарувальниці, коли її точно не було вдома. Кілька разів самотні й особливо наполегливі жінки із «Фонтана-Вілледж» заскочували його зненацька й запрошували на обід. У таких випадках він здавався під їхнім натиском – просто щоби від нього не вимагали більшого. Інтимні пропозиції, іноді звабливі, іноді висловлені напрому, чим дід щиро захоплювався, він незмінно відхиляв.

Не те щоб дід наклав на себе целібат. Він думав про це, скучав за дотиками теплої жіночої шкіри. Менеджер «Фонтана-Вілледж» на ім'я Карен Редвін під час розмови вмiла так торкнулися ліктя або плеча, що його давні почуття прокидалися. І все ж мій дід після смерті бабусі не торкався жінок, якщо не брати до уваги одну ніч у Коко-Біч у квітні 1975 року.

Можна вигадувати різні причини, але зрештою ситуація впиралася в один факт: дід не любив розмовляти. Не любив пояснювати. Бабуся іноді скаржилася на його небалакучість, але тільки в компанії, де всі базікали, сипали жартами, обговорювали політику Спіро Агню^[48] або музику Сондхайма^[49]. Тоді бабуся боялася, що через дідове мовчання всі вирішать, що він ні з чим не згоден або просто тупий. «Не переживайте, – говорила вона, – він такий завжди. Наші суперечки починаються в діалозі, а закінчується все моїм монологом» або «Деякі чоловіки заводять коханок, а мій завів звичку користуватися П'ятою поправкою^[50]». Потім бабуся клала руку йому на коліно і додавала, заспокоюючи співрозмовників, але переважно себе: «Зате він уміє слухати». На п'ятнадцятому році їхнього шлюбу – приблизно у ті часи, коли в цьому розкладі з'явився я, – дід уже не міг сказати нічого такого, чого би вона не знала. І це його влаштовувало.

Отже, він не обійняв Саллі Зіхель за плечі. Він тримав руку там, де їй було місце, – при собі. А щоби не відчувати спокуси, переклав у неї гайковий ключ – як баласт.

Саллі Зіхель підійшла до низької огорожі, склала долоні рупором і заволатала:

– РАМО-О-О-О-ОН!!!

Із найближчого куща злякано випурхнув жовтий птах. Саллі продовжувала тягнути своє непевне «О». У будиночках, що розташовувалися найближче до Джунглів, спалахнуло світло; на пост охорони надійшло кілька дзвінків. Дід дуже давно не чув такого жіночого крику, а точніше, лементу. Саллі Зіхель лементувала так само, як його роздратована старша сестра на Шанк-стрит, коли її прохали покликати до вечері брата, що грався надворі. Коли відлуння замовкло, Саллі Зіхель опустила руки, відійшла від парканчика й обернулася до діда. Виглядала вона дещо розгубленою. Тепер, у ранковому світлі, дід побачив зморшки на її обличчі, темні кола під очима, напружену лінію рота. І все одно – гарна жінка.

Саллі Зіхель склала велюрову ганчірочку вдвоє, розгладила її на опуклості стегна, ще раз склала і знову розгладила. Простягнула дідові, він поклав її назад у кишеню шортів.

– Довбаний алігатор,– сказала Саллі.– Щоб він удавився Рамоном. Дідові це сподобалося.

– Ану я гляну,– запропонував він.

Саллі Зіхель відступила на крок і ще раз швидко оглянула діда. Здавалося, вона намагається підкоригувати у позитивний бік перше враження про нього. Без сумніву, вона помітила мішкуваті шорти, сандалі та шкарпетки, рожеву сорочку, прикрашену – ніби через співчуття до Рамонової долі – логотипом лисиці (чи собаки) у стрибку замість традиційного крокодила. Дід був схожий на старого директора літнього сіоністського табору. Тепер вона помітила його волосся – сиве з білим, не таке гарне, як у молодості, але все ж доволі ефектне. Також роздивилася засмагли м'язисті руки, широкі груди і плечі, на яких за багато років побувало багато тягарів (піаніно й не тільки). Досі вона не бачила, але зараз помітила також,

що дід має великий гайковий ключ і рефлекторно стискає його в руці, ніби йому не терпиться ним скористатися.

– Глянете? – Саллі розсміялася. Можливо, відчуваючи гіркоту або навіть насміхаючись над дідом. Бо він насправді її розсмішив. Протягом усього життя дід геть серйозно казав речі, які іншим людям, насамперед жінкам, здавалися жартами.– Що ви маєте на увазі?

Дідові це питання здалося дивним. Точна відповідь мала би виглядати так: він хоче піти, роздивитися й, за можливості, надрати дупу клятому алігаторові. Але це теж звучало би дивно. Вона могла подумати, що дід випендрюється чи навіть те, що він психопат. А якби з того нічого не вийшло, то це були би звичайні хвастощі. У цьому й полягає проблема з правдою. Напередодні лікар показав йому якісь цифри в аналізі крові, що «трохи не в нормі». Можливо – нічого серйозного, а може й щось дуже погане. Лікар зажадав, щоби діда оглянув спеціаліст, і написав на картці його прізвище та телефон. Картка лежала між сторінок «Commentary», поруч із карикатурою на Хосні Мубарака.

Дідові було сімдесят три. Протягом його життя уявлення про роль і обов'язки чоловіків у світі добряче змінилися. Приблизно як виборчі закони штату, у якому він тепер мешкав: наразі це був тотальний безлад. Тимчасові заходи, взаємовиключні принципи, інновації, які ніхто не розумів, пережитки епохи, яким давно треба опинитися на смітнику. І все ж посеред сучасного хаосу лишалися непорушні основи: представницька демократія – найкращий спосіб керувати значною групою людей. І коли kota жінки, який належав її покійному чоловікові, з'їдає алігатор, чоловік має цим зайнятися. Навіть якщо цей чоловік носить шкарпетки із сандалями і має проблеми з якимись цифрами в аналізі крові.

– Я можу дізнатися, як належить чинити з алігаторами,– сказав дід.

Зрештою, з алігаторами розбираються кожного дня і в різні способи: ловлять у капкани, присипляють транквілізаторами. Їх

можна застрелити, оббілювати, перетворити на біфштекс чи на чоботи.

– Якщо ви цього хочете, звісно,– додав він.– Я розумію, що Рамонові це все одно не допоможе.

Саллі Зіхель почала сміятися, аж раптом зрозуміла, що дід не жартує, і замовкла. Шоки в неї спалахнули, але не від незручності. Вона дивилася йому прямо в очі:

– Чому б і ні?

Почувся шум електрокара. Дід глянув у бік службової зони. Девон, нічний сторож, їхав дізнатися, хто тут здійняв галас. Він був майже того самого віку, що й ті, кого він охороняв. Девон народився і виріс у тій частині Флориди, яка насправді є Джорджією і Алабамою. Ніхто не знав напевне, білий він чи темношкірий – могло бути і так, і так. Мешканці «Фонтана-Вілледж» іноді збиралися спитати його напрому, але зазвичай у них не вистачало духу або в його присутності запитання просто втрачало доцільність. У дитинстві його привчили сприймати єврейських торговців, які зрідка проїжджали повз його рідне селище, як могутніх демонів нижчого розряду: із рогами й здатністю час від часу створити чудо. До мешканців «Фонтана-Вілледж» він ставився поважно і дещо боязко.

Слухаючи історію про Рамона та алігатора, Девон хитав головою. Спочатку дідові здалося, що сторож так виявляє співчуття або відразу. Однак виявилось, що насправді він відчуває потребу в тому, щоб їх просвітити.

– Нема там ніякого алігатора,– нарешті мовив він.– Я кажу це пані Редвін уже два роки поспіль. Я бачив його екскременти. Я знаю, як виглядають екскременти алігаторів. І знаю, як виглядають екскременти змій.

– Це змія? – здивувалася Саллі Зіхель.– Змія, що здатна з'їсти kota чи собаку? У Флориді такі трапляються?

– Напевно, у когось удав утік,– сказав дід.

Якось, коли я укотре приїжджав до нього, ми дивилися на дванадцятому каналі (дід визнавав лише його) передачу про

інвазивні види тварин у Каліфорнії. Удави, індійські майни, африканські дикі свині, рідкісні акваріумні риби тікали від людей або хтось навмисно повертав їм волю. Вони, у принципі, непогано жили самі, але створювали проблеми для екології штату. Передача тривала годину, а мій дід марно чекав обговорення, що ж нам робити із цими інвазивними видами.

– Удави виростають такими величезними, що можуть з'їсти оленя або свиню,– додав він.

Саллі Зіхель, мій дід і Девон подивилися на Джунглі. Думка про величезну змію, що здатна задушити і проковтнути цілком оленя або свиню, не дуже надихала. Девон сів у електрокар і поїхав на пост охорони. Нехай денний сторож переймається велетенськими зміями і божевільними літніми єврейками, які мотаються хащами на світанку і зчиняють лемент, коли порядним людям належить спати.

– До речі, стосовно того, щоби з'їсти оленя або свиню,– зауважила Саллі.– Я можу приготувати вам французькі грінки.

Дід кинув погляд на годинник, і його серце захололо. Він геть забув про старт. Якщо він виїде негайно, гнатиме всю дорогу без зупинок, то, можливо, буде на місці хвилина в хвилину. Багато місяців, відтоді, як медіа оприлюднили звістку про відновлення польотів шатлів, дід готувався до поїздки в Космічний центр імені Кеннеді. Він знав імена та звання всіх п'яти членів екіпажу «Діскавері». Міг згадати теми їхніх дипломних робіт і дисертацій, хронологію польотів, хобі, недоліки, знав їхні стосунки з екіпажем, що загинув у «Челленджері». Він стежив за роботою комісії з розслідування катастрофи, цікавився всіма подробицями. У той мій приїзд, коли ми їли смачне спагеті, дід тільки й говорив про ущільнювальні кільця, плитки керамічного термозахисту й доктора Річарда Фейнмана^[51], чиє ім'я й науковий ступінь завжди називав повністю. У непохитному здоровому глузді Фейнмана дід бачив рідкісне підтвердження того, що надія є.

Багато місяців він жив із відчуттям, що вирішується не тільки доля програми запусків космічних шатлів. На кону стояло бачення

майбутнього, спільне для всіх ентузіастів, які із завмиранням серця чекають нових космічних польотів і для яких старт «Діскавері» стане колективним духовним відродженням. Зараз дід зрозумів, що його інтерес до загибелі «Челленджера» і майбутньому польоту «Діскавері», його одержимість змінами у твердопаливних ракетних прискорювачах або цікавість до вінтажного «Chevrolet Corvette» командора Ріка Хаука дуже схожі на почуття Саллі Зіхель, сенс життя якої полягав у турботі про кота її покійного чоловіка. У цьому світлі вся ця затія виглядала набагато менше захопливою.

– Я вже поїв. Мені дійсно час їхати.

– Саме тому ви так рано встали? А я ж гадаю... І куди їдете?

Дід ще раз подивився на годинник. Майже за десять сьома. Темрява в досвітанковій кухні, блимання електричного годинника на стіні, краплі, що протікали з крана, поки він накладав м'ясний салат... Здавалося, все це було дуже давно.

– Нікуди. Не має значення.

– То може, грінки? Ні? Ну, добре. А як щодо чашки кави?

– Я б не хотів завдавати вам незручностей.

– Обіцяю не перетрудуватися,– відповіла Саллі Зіхель.– Хоча мені здається, що труднощі – це переважно про вас.

VIII

Якийсь час після того, як діда випустили із в'язниці, Кінь Без Шкіри не зачіпав мою бабусю. Коли її чоловік або донька були поруч – а дід, який сидів без роботи і чекав судового розгляду, був удома постійно, – бабуся заглушала іржання звіра потоком балаканини. Коли ж вона залишалася сама, то дуже голосно вмикала шотландську народну музику або марші: це заганяло Коня в глухий кут. Увесь час, у компанії або на самоті, бабуся намагалася не дивитися на горіх за вікном. Якщо вона давала слабину й таки дивилася, Кінь Без Шкіри щоразу був там – сидів на нижній гілці, шкірив зуби і гладив величезний криваво-червоний пеніс.

* * *

– А це був кінь, так? – спитав я діда на третій чи четвертий день після повернення додому. – Чи просто чоловік із кінською головою?

– Я ніколи не бачив його, – сухо відповів дід. – Мабуть, руки в нього були.

– І пеніс.

Він кілька разів висолопив язик. Потім подивився у вікно, де туман окутав евкаліпти і туї.

– Той пеніс виглядав, як обідрана шия сирії індички. Так вона казала.

Психіатру, який лікував бабусю в кінці 1950-х, вона описала свого мучителя за допомогою картини, де зображені Титанія і Нік Навій^[52], що переслідувала її все дитинство. Іншого разу бабуся пригадала, що бачила, як ветеринар кастрував важковоза, утретє описала змішання людей і закривавлених шкір на дубильному дворі шкіряного виробництва. У найважчих станах вона стверджувала, що її згвалтував жеребець або чоловік із кінською головою. У цьому

маренні не було часу, і їй здавалося, що насильство триває досі, відбувається зараз.

– Вона складала найрізноманітніші теорії,– сказав дід.– Бабуся читала Фрейда і Юнга,– він вимовляв «Янга».–

Й Адлера, усіх цих дядьків. Тому й говорила лікарям те, що, як вона вважала, ті хочуть почути.

Мій дід часто почувався безсилим і розгубленим через бабусину хворобу, але він, здавалося, розумів, звідки з'явився Кінь Без Шкіри. Він був створінням, єдина мета якого полягала в тому, щоби переслідувати бабусю, хай би де вона була, і найбридкішими словами нашіптувати їй про її злочини та чорну душу. Дід вважав, що такий голос існує в голові у кожного, питання тільки в масштабі явища. Коня Без Шкіри можна навіть вважати своєрідною адаптацією, стратегією виживання, успіх якої бабуся засвідчила на власному прикладі. Якщо тримати в голові цей голос, як робить більшість, то залишається тільки один спосіб змусити його заткнутися. Дід захоплювався її непокірливістю, стійкістю перед демоном, а ще тим, як вона мимохіть, але досить ефективно витіснила того нашіптувача в кут кімнати, підвальну топку, на гілки великого старого дерева.

* * *

Напередодні попередніх слухань у справі про напад на директора «Feathercombs» дід узяв телескоп, термос із чаєм і піднявся на пагорб, аби подивитися на повний Місяць. Він казав, що вже тоді відчував – Кінь десь близько. Дід бачив ознаки. Бабуся щось зауважувала, питалася, починала щось говорили й одразу ж замовкала. Яюсь, під'їжджаючи до будинку з опущеними вікнами в машині, він почув віддалене пронизливе вищання волинки. Іншого разу помітив, що бабуся відвертається від вікна вітальні, а її щоки й шия палають багрянцем.

Дід перебував на пагорбі вже понад дві години, у хутряній шапці й пендлтонівській куртці, коли відчув запах диму в повітрі. Спочатку він просто зафіксував запах, не визначаючи, звідки він. Уся його увага зосередилася в правому оці, він тішився. Дід розглядав структуру Рейнер Гамма в південній частині Океану Бур.

З усіх небесних тіл, доступних для спостереження астроному-аматору, тільки Місяць перебуває настільки близько, щоби можна було уявити ніби живеш на ньому, як сходиш на сріблясті гори в місячних чоботах-скороходах. Авжеж, дід добре знав, що на Місяці неможливо жити. В астрономії він, може, був аматором, але в кінці сорокових – на початку п'ятдесятих працював аерокосмічним інженером і розробляв системи інерціальної навігації та телеметричні датчики спершу в компанії Гленна Л. Мартіна, а потім у власній фірмі «Patapsco Engineering». Коли 1952 року в бабусі стався перший нервовий зрив, він вирішив, що треба шукати стабільний заробіток, і продав свою долю в «Patapsco»^[53]. Після кризи 1953 року, невезіння і – на переконання мого діда – через прихований снобістський антисемітизм в аерокосмічній промисловості він усе нижче спускався сходами економічної драбини, а у вільні хвилини все більше цікавився світом, що можна побачити лише в телескоп. Він побудував в уяві місто для бабусі на Місяці і втік туди ракетою разом із нею і моєю мамою.

Спершу це було місто під куполом із чудовим видом на кожен схід Землі, де залишилися всі їхні негаразди. Із плином часу, у міру досліджень і читання, конфігурація міста змінювалася. Для захисту від космічних променів дід заховав житлові будівлі в кратери і тунелі під поверхнею. Щоби забезпечити вдосталь сонця, він помістив бабусин «місячний сад» на майже постійно освітлене місце неподалік Північного полюса Місяця. Але два принципи, два головні правила, що він їх твердо дотримувався, існували завжди: на Місяці не було столиці, де люди змучуються від щоденної праці до смертної втоми. А ще там, за 230 тисяч миль від смороду земної історії, не існувало божевілля і пам'яті про втрати. Головні труднощі

міжпланетних польотів зачаровували діда найбільше: щоби досягти космічної швидкості, бабуся, як усі інші космонавти, мала залишити майже все минуле життя позаду.

Через мить після того, як запахло димом, дід краєм ока вловив мерехтливе світло, але й тоді протягом кількох хвилин не звертав на нього уваги. Аж раптом пов'язав тремтливі відблиски із запахом диму. Він відірвався від телескопа й поморгав, щоби позбавитися обрисів структури Рейнер Гамма – білої променистої рибки.

Над горіхом у дворі виблискували вітрила полум'я. Вікна дитячого будиночка на дереві зловісно мерехтіли.

У першу секунду дід не повірив побаченому, а наступної миті розсердився на себе. Повернувшись із тюрми, він, пам'ятаючи про недавній підпал, прочесав будинок від підвалу до горища, зібрав усі горючі матеріали і замкнув у сараї з інструментами. Однак згодом він послабив пильність, і в його дружини був час, аби поповнити запаси лаку для волосся, гасу або розчинника для фарби. (Пізніше з'ясувалося, що насправді вона імпровізувала, продемонструвавши винахідливість, від якої дід мимоволі зачарувався: бабуся використала ополоник, щоби закидати палаючі ватяні кульки, змащені вазеліном, прямо в будиночок на дереві, немов грудки «грецького вогню».)

Після злості на себе його охопила лють. Наполегливе божевілля дружини ображало його особисто. Це був виклик, що знецінював останні два роки відносного спокою в його сімейному житті. Наче бог, що викликає пророка на гору відплати, дід щосили вигукнув бабусине ім'я з вершини пагорба. Однак він перебував за п'ятьсот футів від полум'я, що ревло, тому його голос пролунав слабко й беззахисно. Від цієї безпомічності дід розгнівався ще більше.

Він кинувся схилом униз, сповнений бажання помсти. Якщо зараз він не виявить її обгорілою і мертвою, то уб'є власноруч. Немає значення, як саме. Треба тільки дістатися до неї, а там уже він вирішить, який спосіб принесе йому найбільше задоволення.

Поки він спускався до будинку, дерево перетворилося на помаранчевий реактивний струмінь, оповитий пеленою розпеченого газу. Горіх зараз нагадував комету на старовинній карті зоряного неба. Між ним і деревом висіла непроникна завіса жару; вона обпалила йому кінчики волосся й обпекла щоки так, що наступні кілька днів вони лишалися червоними. Поки дід дивився на тремтливе вогненне повітря, його гнів розсіявся. Не залишалося нічого, крім як стояти і милуватися.

* * *

Моя мама нічого з цього не пам'ятала.

– Просто наступного ранку від дерева лишився чорний обгорілий пеньок,– сказала вона.– Як гніт від свічки.

Вона переодяглася, змінивши брючний костюм на джинси і гольф. Їй треба було ще попрацювати з документами для позову, але мама вирішила зробити перерву, щоби зв'язати дідові шапку. Тепер він часто скаржився, що в нього мерзне голова. Шапка мала бути в жовто-червону смужку із зеленим помпоном. У такій шапці жодна людина не захотіла би помирати. Можливо, у цьому й полягала мамина мета.

Щовечора після роботи мама сиділа з дідом, поки я готував вечерю і збирав його тацю: миску із желе й чашку лимонного чаю. Дід сердився, що біля нього постійно хтось крутиться: я, мама або нічна доглядальниця. Він розумів: ми боїмося, що він помре, коли поруч нікого не буде. Тому й пообіцяв нам, що буде чіплятися за життя, долаючи біль, перемагаючи первинний рак і метастази, поки одного дня не подзвонять у двері або хтось із нас вийде в туалет, і це змусить нас лишити його на самоті попри всі застороги. От лише тоді він дозволить собі померти.

– Твоя мати накачала тебе бенадрилом ^[54],– повідав дід моїй мамі.– Тому ти спала весь цей час. Гадаю, вона поклала таблетку

в пудинг. Мама завжди тебе так вирубала, коли ти не могла заснути.

В її очах повільно з'явилося розуміння.

– Ух ти! – Мама непевно пам'ятала ті роки – як квадрант темного неба, на якому деінде спалахували нечисленні зірочки.– Я тоді їла багато пудингу з тапіоки.

Із виразу маминого обличчя було зрозуміло, що для неї загадка прогалин у спогадах про той час вирішена, але мені кортіло сказати, що амнезія, спричинена препаратом або психологічною травмою, пояснює далеко не все. Зокрема, незрозуміло, чому в маминих розповідях про те, що вона пам'ятає, постійно не вистачає деталей. І я, і мій брат із дитинства знали, що доля нашої сім'ї була якимсь чином пов'язана з Елджером Хіссом. Також нам розповіли, що дід сидів у в'язниці, а бабуся лежала в психіатричній лікарні. Ми знали, що після того, як мама пожила в дядька Рея, у неї з'явилися глибокі пізнання в грі на тоталізаторі, кілька вишуканих більярдних прийомів і ненависть до іподромів, більярдних кімнат, а також їх завсідників. Здається, це були корисні знання, хоч користі з них жодної. Мамині діти вивчали її мовчання так, як вона вивчала мовчання свого батька, і з цього можна було виснувати лише одне – старий народний засіб «ні про що не розповідати» не лікує біль, хіба що трохи притлумлює.

– А де була бабуся, поки горіло дерево? – спитав я.

Мій дід глянув на маму, висунув язик, неначе показуючи, що я щойно поставив дуже ідіотське питання, і вимовив:

– Вона дивилася, як воно горить.

* * *

Як і більшість чудес, пожежа тривала недовго; полум'я зжерло дерево і згасло, немов задута свічка. Швидкість згасання, казав мені дід, свідчила, наскільки люто вогонь ужив усе доступне паливо. Тільки-но вона була там – комета, що пронизувала січневу темряву,

а жар зупиняв мого діда. А наступної миті полум'я згасло, забравши із собою і будиночок у розвилці, і горіх, і переконання релігійних фанатиків, які колись його посадили. Іскри ще потріскували на обвуглених гілках. Потім і від них лишилися тільки цівки диму, шипіння пару, дощ із легкого попелу.

Дід знайшов бабусю на парадному ганку, через який вони ніколи не ходили. Вона сиділа боса, у тонкій нічній сорочці. Щоки в неї посіріли від попелу, вії та брови були обпалені, обличчя без будь-якого виразу.

– Нічого страшного,– сказав він їй і собі.

Дід присів поруч. Плечі в бабусі змерзли, надворі було морозно, але вона не звернула уваги на те, що дід обійняв її холодною рукою. Вони посиділи так, а тоді він викликав пожежників.

Повернувшись, дід присів знову, і вони разом дочекалися пожежної машини, що прибула з мигалками, сиренами і сімома чоловіками в захисних костюмах і блискучих шоломах. Роботи для них майже не залишилося.

– Хм, здається, у когось поїхав дах,– зронив один із пожежників.

Коли через роки мій дід пригадав ці слова, у нього на очах виступили сльози, у яких він наче намагався втопити гіркі спогади. Дід прикрив очі.

– Тату?

Він надто довго лежав із заплющеними очима, мама занервувала. Напевно, заснув під дією гідроморфону. Ми вже знали ознаки задухи, тому про всяк випадок спостерігали за його грудьми.

– Тату, ти стомився? Може, поїси?

– Дідусю! – Я намагався говорити бадьоро.– Нагодуймо тебе чимось.

Він розплющив очі. Я побачив, що він знову все пригадав, і цю пожежу вже нічим не загасити.

– Пудинг із тапіоки для всіх,– відповів він.– Багато пудингу.

IX

Коли мама розбиралася з дідусевими справами після його смерті, то зауважила, що за статистикою половина всіх витрат на ліки за життя людини припадає на останні пів року. Якщо прикласти це до дідових розповідей, то ця диспропорція виглядала б ще відчутнішою. За останні десять днів він розповів мені про своє життя дев'яносто відсотків того, що я про нього знаю. Із крихт спогадів, якими він ділився зі мною, поки я ріс, лише одна повторювалася досить часто: йшлося про те, як він уперше побачив мою матір. Звучало це завжди майже однаково: «Коли я вперше побачив твою маму, вона ридма ридала».

Не сказати, щоби це були повноцінні мемуари, – дід ніколи не доповнював цю фразу. Це був скоріше іронічний коментар до тих випадків, коли мама знову й знову виявляла незламну стійкість, холонокровність і практичність, демонструючи, що вона – міцний горішок і запекла крутішка.

– Вони сподіваються, що вона зламається, – якось сказав він, коли мама (із його допомогою) намагалася розплутати жахливий клубок фінансових і юридичних проблем, що лишив по собі мій батько. – Але вона не здасться.

Після таких фраз він зазвичай хитав головою і не без іронії додавав:

– Важко повірити, але коли я вперше побачив її, вона буквально вмивалася сльозами, бідна дитина!

Мій дід уперше побачив маму в неділю на початку березня 1947 року, через кілька тижнів після «Вечора в Монте-Карло». Він їхав на трамваї номер п'ять із дому брата на Парк-Сьоркл у синагогу «Агавас-Шолом», де готувалися до Пурима. Технічно Пурим припадав того року на п'ятницю, але через якісь тонкощі шабату і той факт, що за часів Ісуса Балтімор ще не був обнесений стінами, святкували його в неділю.

Мого діда не цікавили ні юдейський календар, ні пояснення дядька Рея із цього приводу, від Пурима йому було ні холодно, ні жарко. Але в його дитинстві на Пурим було весело, а для єврейських свят це рідкість, тому він не дуже опирався. Однак десь між Арденнами і Гарцом дід утратив здатність радіти поразці ворога. Йому здавалася дешевою та абсолютно хибною паралель, яку Рей намагався провести між старозавітним Аманом, що хотів знищити євреїв^[55], та не зміг, і цілком послідовним винищувачем євреїв Гітлером. Невдача (також відома, як «бог») і єврейська хитрість допомогли зруйнувати плани Амана; у Гітлера ж просто не вистачило часу.

Щорічні величання божої милості, правосуддя і мощі, пости і свята, що славили ім'я Всевишнього, чудеса, якими він нібито обсилав юдеїв протягом століть, – для діда все це втратило значення через річ, яку тоді він ще не звик називати Голокостом. У Єгипті, у Сузах, за часів Іуди Маккавея господь втручався і могутньою десницею рятував нас від загибелі. Велике діло! Коли нас відправляли в печі, він нерухомо сидів на своїй могутній дупі й не втручався. 1947 року, на думку діда, єдина причина називати себе, як і раніше, євреєм і демонструвати світові своє єврейство полягала в тому, щоби знов і знов сказати Гітлеру: «Пішов ти в сраку».

Він їхав у «Агавас-Шолом» не на Пурим, не заради того, щоби слухати словоблуддя брата й тупати ногами щоразу, коли звучатиме ім'я Амана під час читання сувою книги Естер. І навіть не заради гоменташів^[56], хоча відмовлятися від них не збирався. Він їхав, тому що Рей запевнив його, що прийде бабуся, а мій дід сподівався залізи їй у трусики. Ця дівчина пройшла через вогонь, і він її не спалив, але дід розумів, що їй добряче дісталось. Він збирався її рятувати. Необхідним першим кроком для цього було – залізи їй у трусики.

Спочатку його в ній саме це й приваблювало. Не її розбитість, а можливість її полагодити і навіть те, що для цього знадобиться робити. Він відчував: якщо візьметься любити цю поламану жінку, то

в його житті з'являться якийсь сенс і мета. Можливо, якщо він спасе її, то й сам спасеться. Із кінця зими й весни 1945 року дід страждав на своєрідну духовну фрустрацію. Він постійно думав про те, що бачив і що робив на війні, але не міг побачити в цьому найменшого сенсу. Люди досвідчені й представники влади багато разів казали йому, що всі його дії на війні мали вищий сенс, і після війни йому також знайдеться місце в цьому житті. До зустрічі з бабусею все це видавалося дурницями. А тепер він повертався до синагоги за покликом хіті і до того ж починав почасти вірити в те, що йому казали про вищі сенси. Сама хіть відчувалася як форма віри.

Він знав, що одне з визначень слова «дурень» – той, хто береться за роботу і не розуміє її справжніх масштабів і складності, але зрештою інженерний корпус саме так завжди і робив. Якщо у світі й було щось на зразок мудрості, то, можливо, вона полягала в оптимістично-безнадійному девізі інженерного корпусу: «Essayons»^[57]. Дід гадки не мав, наскільки важко йому буде із цією жінкою. Але вже надумав, із чого почати: з її стегон, притиснутих до нього, її ніг, що обвиватимуть його, з її тіла в його обіймах.

* * *

Після «Вечора в Монте-Карло» мій дід бачив бабусю тричі.

Перший раз трапився через викрутаси дядька Рея. Місіс Ваксман швидко оговталася після невдалої спроби заарканити нового рабина й покликала його на «сімейну вечерю» до своєї квартири, що займала цілий поверх у будинку на Юто-Плейс. Також вона без відома Рея запросила мою бабусю. Дядько Рей на той час уже знав про їхній план і знав також, що в капкан жіночого клубу потрапив мій дід. У гості він з'явився разом із братом, сподіваючись, що йому це вибачать – мовляв, він турбується про брата-ветерана з душевною травмою.

Утворилася незручність. Аперитиви подали в затишній малій вітальні, де два крісла роботи Джозефа Урбана розташувалися навпроти хагенбундівського диванчика для закоханих^[58]. Увесь задум, як естетичний, так і тактичний, провалився через необхідність терміново принести з великої вітальні стілець із іншого гарнітура. Також довелося втиснути тарілку на кухонний стіл, ідеально накритий на чотирьох. Кухаркам довелося спішно перерозподіляти п'ятдесят грамів чорної ікри на канапки із сирним кремом, що їх приготували *hors d'oeuvre*^[59]. Але, безумовно, найбільшим джерелом незручності в той вечір став мій дід. Він сидів навпроти брата, майже не розмовляв, із механічною регулярністю відправляв їжу до рота і безцеремонно витріщався на бабусю. Коли вона його на цьому ловила, він ментально переводив погляд на свою тарілку і робив спантеличене обличчя, ніби постійно забував, що таке вечеря і навіщо вона потрібна.

Насправді спантеличувала його бабуся. Коли інженера наздоганяє доля або фатум, вона завжди з'являється у вигляді надскладного завдання.

Елегантна красуня з «Вечора в Монте-Карло» була цікавою, жвавою, але дивакуватою і, певно, трохи божевільною. Та й хто б сумнівався: вона застєбнула його ширінку в синагозі! Молода жінка за столом у Ваксманів була так само красива, але поводитися зовсім по-іншому й випромінювала іншу енергію. Рабином вона цікавилася не більше, ніж він нею. Дівчина прийшла в строгому сірому жакеті старомодного напіввійськового фасону. Він личив її фігурі, але все ж виглядав надто суворо. Вона говорила стримано, непевно, обережно, навіть дуже серйозно. До того ж, на більш правильній англійській, ніж два тижні тому. Божевілля ні в чому не виявлялося.

Тепер, коли її грайливість і кокетство зникли, у рисах її обличчя й очах проступила якась томна велич. Гладко причесане волосся сьогодні здавалося скоріше рудувато-каштановим і лискучим, як кінський бік. Сміх, який під час першої зустрічі здався дідові хриплуватим і грубим, звучав стримано. На «Вечорі в Монте-Карло»

дід подумав (трошки зверхньо), що вона чарівна, але легковажна пустунка, якій не терпиться вибалакати все про своє болісне минуле стоматологам, перукарям, кравчиням. Перелітна пташка, неглибока особистість. Жінка, яку він зустрів у Ваксманів, була ґрунтовнішою і мала важкість на серці. Вона була посудиною, що утримувала всередині біль власного життя, але важкість умісту надломилася крихкі стінки, і промениста п'ятьма сочиться назовні. Коли розмова зайшла про кармелітський монастир, де її переховували під час війни, голос у бабусі затремтів, вона посумніла. Дядько Рей подав їй носовичок, і всі почали дивитися, як вона промокає очі в тиші кухні, повній аромату гарденій.

Діда стурбувала й зачарувала різка зміна в дівчині, із якою він познайомився десять днів тому. Чи була та грайлива сміливиця в окулярах, як в Інґрід Бергман, просто роллю на вечір, а крихка посудина, із якої сочився сум, – справжньою дівчиною? Або навпаки? Мабуть, ні те, ні інше. Можливо, її «я» – це змінна без визначеної величини. Можливо, під час кожної зустрічі вона буде іншою. Дід раптом відчув біль у литці – брат штурхав його ногою під столом. Він збагнув, що місіс Ваксман або її чоловік звертаються до нього, і розгублено подивився на обох. Допомогати йому ніхто не збирався. Дядько Рей відчув, що час втрутитися.

– Електротехніка, – сухо зауважив він. Голос звучав роздратовано, але досить добродушно. – Закінчив Дрексельський технологічний. І так, пане судде, він щосили шукає роботу, бо переймається тим, що його багатостраждальний молодший брат уже скучив за своїм диваном у вітальні.

Ще зранку на подібний закид мій дід відповів би щось на кшталт: «Слухай, я можу виселитися хоч завтра!» Уже кілька тижнів поспіль він прокидався на дивані у вітальні дядька Рея, не розуміючи, що він досі робить у Балтіморі, а засинаючи, казав собі, що пора із цим щось робити.

– Я цікавлюсь ракетними технологіями, – відповів дід, сам собі дивуючись. – Інерціальні системи управління, телеметрія. Я би хотів

працювати у Гленна Мартіна^[60], якби пощастило. Я чув, вони збираються робити щось незвичне у цій сфері.

Місіс Ваксман мала вражений вигляд. Це була найдовша дідова промова за весь вечір. Аж тут виявилось, що колишній колега судді Ваксмана має брата – віцепрезидента компанії «Мартін». Можливо, він міг би якось допомогти.

– А вони там справді будують космічні ракети? – спитав дядько Рей.

Під час війни компанія «Glenn Martin» побудувала на порожніх землях на північному сході Балтімора великий завод, що випустив тисячі гідропланів «B-26 Marauder» і «Mariner».

– Просто, знаєте, мій брате, із цими його інерціями і телепатіями, може, й виглядає, як бетонна брила. Та він хоче полетіти на Місяць, – додав Рей.

Сорок два роки по тому дід не міг пригадати, про що ще говорилося за столом у Ваксманів, крім епізоду про політ на Місяць і обговорення кармелітських черниць, під час якого бабуся зронила сльозу. Ще одна розмова, яку він усе ж таки запам'ятав, сталася після кави й десерту. На той момент його почуття до бабусі геть змішалися: цікавість, жаль, бажання. Він мав терміново навести порядок у голові – залишити поле бабусиною тяжіння на кілька хвилин, на одну сигарету. У пошуках задніх дверей чи якоїсь тераси дід натрапив на засклену веранду. Опалення там не було, зате стояли плетені крісла та етажерка з хатніми рослинами. Напевно, приємно сидіти тут весняними вечорами і відчувати себе багатим суддею. Повітря там було застоєне. Дід відчинив вікно, щоби впустити свіжу вечірню прохолоду.

Він щойно запалив «Pall Mall», коли клацнули двері. Це була моя бабуся в накинутій на плечі шубі, що, як і сама місіс Ваксман, пахла строгим парфумом «Табу». Напевне, суддя віддав за цю шубу вартість «Cadillac-60» 1947 року випуску, який посилав за гостями.

– Привіт!

– О, так... привіт-привіт.

Вона затримала погляд на його губах, що тримали цигарку. Дід вийняв її, віддав їй, а собі запалив іншу. Піднявши очі від бензинового вогника, він побачив, що бабуся ледь помітно затремтіла – хвиля дрожу прокотилася від стегон до плечей і завмерла гримасою переляку на обличчі.

– Тобі погано?

Бабуся видала дивний звук – щось між розгубленим смішком і переляканим зойком, і виринула із шуби місіс Ваксман, наче та раптом спалахнула. Одночасно вона відкинула шубу в напрямку мого діда, ніби і сама перетворилася на палаючий будинок, а дід, як пожежник із рятівною сіткою, мав цю шубу рятувати. Він зловив шубу за комір. Бабуся приклала руку до грудей, ковтнула, зтягнулася сигаретою. Виглядала вона збентеженою.

– Вибач, я просто не люблю хутро.

– Справді?

– Коли здають шкіру... Я бачила, як це робиться.

– М-м?

– І мені це ніколи не подобалося.

Саме тоді бабуся вперше розказала дідові про сімейне шкіряне виробництво у Ліллі, біля самого бельгійського кордону. Шкільною англійською, майже без зміни тону та емоцій, вона описала своє дитинство, у якому завжди були присутні кров, сморід гнилі та сечі від дубильних чанів, крики коней на шкуродерні, що скидалися на дитячі. Вона описала процес здирання шкур, скориставшись кольорами. Сріблястий ніж. Червона кров. Синя пліва. Золотавий жир. Білі кістки.

Дід тримав шубу. У місячному сяйві на заскленій веранді здавалося, що навколо неї ворухатяться привиди тварин.

– Це відра.

– Що?

Дід не мав уявлення, про що вона, але миттєво відчув, ніби вони на знайомій території. Здається, повернулася дівчина з «Вечора

в Монте-Карло», яка повідомила йому, що його голова гарно виглядатиме на паркані.

– Багато відер. Місіс Ваксман сказала, що на неї пішло десь п'ятнадцять чи навіть більше.

Дід не стримався та засміявся:

– Видра.

– Ти знаєш, хто це – відра?

– Я майже впевнений, що сьогодні вона була в супі.

Бабуся насупилася, звівши густі, як у Дженніфер Джонс^[61], брови. Дідові подобалося, коли вона супилася.

– А, це ти мене підколюєш,– здогадалася бабуся.

– Вибач.

– Та ні, я не проти.

– Невже?

– Так, мені навіть подобається. Коли ти мене підколюєш, ось це й подобається.

Дід відчув, що шаріється. Веранду освітлювали тільки місяць і лампа у далекій вітальні. Він намагався зрозуміти, чи можна побачити при такому світлі його щоки.

– Ти мені подобаєшся,– сказав він.

– Ти теж мені подобаєшся,– через пів миті відповіла бабуся, а за секунду спитала: – У мене є маленька дівчинка, ти знаєш про це?

– Звісно,– бовкнув дід, застуканий зненацька. Тобто рятувати знадобиться їх обох. Essayons.– Скільки років?

– Чотири. Буде п'ять у вересні.

– А твій... ну, цей... батько дитини?

– Я його вбила.

Вона побачила обличчя діда й вибухнула сміхом, а тоді прикрила рота долонею, вдавившись сигаретним димом.

– Ні! Вибач, я...

Вона закашлялася і, здається, навіть заплакала. Дідові було не роздивитися. Вона вдихнула, видихнула. Заспокоїлася.

– Це був жарт, але не смішний. Тоді чому я сміялася?

Важко було зрозуміти. Дід вирішив не відповідати. Бабуся затушила сигарету у вазоні з хирлявою стеблиною.

– Її батько вмер. На війні.

Вона підійшла до відчиненого вікна, ковтнула холодного повітря. Глянула на молодий місяць. Її тілом знову пройшла дрож, тоді ще раз. Тепер вона точно плакала і, напевно, дуже змерзла. Дід кинув шубу на плетене крісло. Зняв піджак, який позичав у брата для «Вечора в Монте-Карло», і накинув бабусі на плечі. Вона трохи пригнулася під ним, немов під струменем теплої води з душу, і подалася назад, аж поки не припала до діда. Його начебто струмом ударило. Він відчув, що вага на його грудях – це ноша, яку вона йому довіряє. Дід дуже хотів, відчайдушно жадав виправдати цю довіру, хоча, судячи з ворущіння в його штанях, якась частина його тіла мала власні плани.

– Я теж хочу полетіти на Місяць,– сказала бабуся.– Візьми мене з собою.

– Звісно,– відповів мій дід.– Щось придумаємо.

Наступного разу він побачив бабуся, коли та виходила з булочної Зільбера, тримаючи коробку, перев'язану рожевою стрічкою. Вона його не помітила. Дід пішов за нею по Парк-Хайтс до Бельведера і далі до кінця Нарцисус-авеню, де починалися бідніші будівлі. Дід тримав поважну відстань і спостерігав, як бабуся увійшла в будинок на дві родини, більш доглянутий за сусідні (згодом з'ясувалося, що ця нерухомість належить судді Ваксману і він здає її в оренду). У ту ніч дід крутився на братовому дивані до другої ночі не в змозі заснути і думаючи про бабуся. Нарешті він підвівся, одягнувся, узяв ключі від машини дядька Рея і поїхав до будиночка в кінці Нарцисус-авеню. У вікні другого поверху горіло світло. У діда завмерло серце. Він зупинив машину біля бордюру й вимкнув фари. Ніч знову видалася холодна, але вікно було відчинене. Бабуся курила, спершись на підвіконня, і дивилася на Місяць. Дідові здалося, що вона згадує слова, сказані в його обіймах.

У кімнаті позаду неї почувся дитячий голос – надто слабкий, щоби визначити, чи дитина перелякана, чи скаржиться, чи потребує допомоги. Бабуся рвучко обернулася і загасила сигарету об підвіконня. На куці під вікнами посипався дощ іскор.

* * *

Наближаючись у той день до «Агавас-Шолом» якщо не з планом операції, то з чітким усвідомленням власної місії, дід побачив на кам'яній лаві перед скляними дверима маленьку дівчинку: вона сиділа, спершись підборіддям на коліна і обхопивши руками ноги. Дівчинка ледь помітно, десь так на три градуси, погойдувалася назад-вперед. Спершу дідові здалося, що вона щось наспівує. На ній була зелена сукенка, зелені колготки і чорні лаковані черевички із ремінцем. У сукні були рукава-метелики, що залишали руки відкритими, і навіть у колготках дівчинка однозначно мерзла. Сам дід був у капелюсі, шарфі й вовняному пальто поверх светра. Мабуть, у три-чотири роки, із голими руками в п'ять градусів тепла, ще й на кам'яній лаві, дід би теж рюмсавав, але йому подобалося думати, що він би все ж таки здогадався повернутися в теплий будинок.

Двері синагоги розчинилися. Дівчинка перестала розгойдуватися і випросталася. Із синагоги вийшов єврей, тримаючи в руках дитяче пальтечко. На ньому був величезний штраймл^[62], довгий кафтан, яким він підмітав бетон, і борода, як в Едмунда Гвена у фільмі «Диво на 34-й вулиці». Дід здивувався, що цей суворий ортодокс не гребує «Агавас-Шолом», де жінки сидять поруч із чоловіками, а рабин – жвавий денді, не здатний навіть відростити пристойну щетину. Хасид у величезній хутряній шапці наче не помічав діда, а дівчинка ніби не помічала хасида. Але вже не ридала ридма. Узагалі перестала плакати.

Єврей накинув на дівчинку пальтечко, упевненим рухом поправив комір у неї на шиї і рушив назад. Коли він входив у двері, хвиля повітря з теплого приміщення підняла край поли кафтана, і дід побачив яскраво-червоні пантофлі із загнутими носами. Чомусь вони здивували його більше, ніж присутність хасида в «Агавас-Шолом». Хоча з речей, на які дідові було начхати, або яких він узагалі не знав про ортодоксальних юдеїв та їхнє вбрання, можна було би книжку скласти.

– Я й не знав, що існують юдеї-ескімоси,– сказав дід до дівчинки, підійшовши до дверей шуля.

Вона підняла на нього очі. Обличчя в формі серденька, потріскані пухлі губи, кирпатий неєврейський носик. Очі пляшково-зеленого кольору, цілком сухі. Напевно, плакала таки через холод.

– Що?

– Тобі холодно?

Дівчинка глибше засунула руки в кишені пальта. Кивнула.

– Чого ж ти тут сидиш?

– Мені не можна всередину дві години.

– Ого! Це ж чому?

– Я погано поводитася.

– І що, тепер маєш вмирати від холоду дві години?

– Так.

– Ти, мабуть, зробила щось особливо погане.

– Так.

Вигнати дитину на холод за погану поведінку здавалося надто жорстким покаранням, але про виховання дітей в ортодоксальних євреїв дід знав ще менше, ніж про їхнє взуття. Він глянув через скляні вхідні двері, відшукуючи поглядом хасида у великій шапці, і подумав – може, варто з ним поговорити? Стіни вестибюля – великого, по-спартанськи пустельного приміщення під похилою модерною стелею,– були прикрашені паперовими куполами-цибулинами та гостроверхими арками в перському стилі. Одразу за входом на двох жердинах був почеплений плакат із написом:

«Дорога на Сузи». Літери були стилізовані під арабську в'язь. Біля входу в молитовний зал топтали кілька людей, і серед них – той ортодокс у шапці. Поруч стояла струнка дівчина, убрана у вуалі й браслети, як Саломея в ярмарковому балагані.

– Хочеш, я домовлюся про тебе? – звернувся мій дід до дівчинки.– Я приятелюю з тутешнім начальством.

– Що?

– Хто сказав, що ти маєш сидіти на холоді дві години поспіль?

– Я.

– Ти?!

– Так.

– Тому що ти погано поводилася?

– Ага.

– І ти сама себе покарала.

Дівчинка кивнула.

– Що ж ти такого наробила, що вирішила сама себе покарати?

– Мама сказала, що я була неввічливою.

– Із ким?

– Із рабином.

– Серйозно? Що ж ти зробила?

– Спитала, чому в нього такі самі парфуми, як у нашої сусідки місіс Полякофф.

– Отакої!

– Що?

– А які парфуми в місіс Полякофф?

– «Гарденія джунглів».

Дід зареготав, а за кілька секунд обережно засміялася й дівчинка.

– Це ж смішно.

– Як на мене, так точно. Дуже!

– Отож. Дуже смішно!

Двері знову розчинилися. Вийшов інший єврей, теж у великій шапці, але з дешевою накладною бородою Санта Клауса і у барвистому китайському халаті.

– О, всі неслухняні діти вже тут!

Моя мама перестала сміятися і відвернулася.

– Знаєш, я майже впевнений, що Рей дійсно користується «Гарденією джунглів»,– сказав мій дід бородатому єврею.– Я думаю, дитина вже спокутувала свою вину перед суспільством. Може, уже час повернути її з цього Сибіру в тепло?

– Та я вже тричі виходила її кликати! – вигукнула моя бабуся.– Вона ж нікого не чує. Я сказала так: ти повелася негарно, будь ласка, іди й посидь дві хвилини на стільчику он там – у залі! – не надворі. Дві хвилини! А вона каже: «Ні! Я така погана, краще піду надвір і сидітиму там дві години!» Я молила її повернутися: дитино, кажу, будь ласка, ти ж заробиш пневмонію! – Бабуся обернулася до моєї мами, її борода трусилася.– Ти що, хочеш захворіти і потрапити до лікарні? Умерти хочеш?

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

МАЙКЛ ШЕБОН

МІСЯЧНЕ
СЯЙВО

ФАБУЛА
ВИДАВНИЦТВО

Примечания

1

Елджер Хісс (1904–1996) – американський державний діяч і дипломат. Соратник Ф. Д. Рузвельта, учасник створення ООН, перший Генеральний секретар ООН, президент Фонду Карнегі. 1948 року був звинувачений у передачі секретних документів КДБ і 1950 року засуджений на п'ять років.

[Повернутися](#)

2

Олівер Венделл Холмс-молодший (1841–1935) – американський юрист і правознавець, багаторічний член Верховного суду США, автор роботи «Загальне право». Найчастіше цитований американський юрист.

[Повернутися](#)

3

Мій дід знав, що чоловік, якого він випадково поранив (на щастя, телефон тільки трохи зачепив його голову), відмовився висувати обвинувачення. У «Daily News» винюхали, що жертву звали Іржі Носек, він був головою чехословацької делегації у міжнародному органі, до створення якого доклав руку Елджер Хісс. Репортер новин із перебільшеною серйозністю писав тоді: «Це вперше в історії високопоставленого комуністичного діяча зачепило летючим телефоном. Носек прокоментував цей випадок так: як справжній чех, він має сміятися над будь-чим, що його не вбило».– *Прим. авт.*

[Повернутися](#)

4

Гідроморфон – опіоїдний знеболювальний препарат, що застосовують при сильних болях, зокрема, онкогенного походження.

[Повернутися](#)

5

Дефенестрація – акт викидання когось або чогось із вікна.

[Повернутися](#)

6

Алюзія на приказку «*curiosity killed the cat*» – «цікавість вбила кішку».

[Повернутися](#)

7

Пушке – скарбничка, що, за єврейською традицією, зберігають в будинку та використовують для накопичення грошей на благодійність.

[Повернутися](#)

8

Г'ю Гефнер – американський видавець, засновник і багаторічний шеф-редактор журналу «Плейбой».

[Повернутися](#)

9

Маріан Андерсон – американська співачка.

[Повернутися](#)

10

Йдеться про події 1920–1921 років у Західній Вірджинії – так звані «шахтарські війни», під час яких кілька тисяч шахтарів, що боролися за свої права, тримали оборону від детективів, поліцейських та штрейкбрехерів. Приватне детективне агентство «Болдвін-Фелтс» виступало на стороні власників шахт і брало участь у збройному придушенні повстання.

[Повернутися](#)

11

Кампсис – дерев'яниста ліана з крупними яскравими квітами.

[Повернутися](#)

12

Мез-Аргоннська операція (26 вересня – 11 листопада 1918 р.) – наступальна операція союзних військ під час Стоденного наступу Антанти на Західному фронті. Найбільша та одна з найкривавіших військових операцій в історії США в ході Першої світової війни.

[Повернутися](#)

13

Ведмідь, кіт, свиня (фр.).

[Повернутися](#)

14

Сум, головний біль, печінкова недостатність (фр.).

[Повернутися](#)

15

Насправді ці карти з'явилися не завдяки мадемуазель Марі-Анн Ленорман, найвеличнішій і, напевно, найоманливішій ворожці на картах ХІХ століття, вони походять від гри «*Das Spiel der Hoffnung*», у якій використовували гральні кості та 36 карток із зображеннями, викладаючи їх по шість у ряд. Такий собі гібрид карт Таро і гри «Змії та сходи».– *Прим. авт.*

[Повернутися](#)

16

Талес (у юдаїзмі) – по-особливому виткане покривало з китицями, яке надягають під час молитви.

[Повернутися](#)

17

Пізніше я зрозумів, що один конкретний фрагмент жахливої історії був узятий із фільму Тода Бровнінга «Невідомий».– *Прим. авт.*

[Повернутися](#)

18

Уже навчаючись в університеті, я був здивований, коли хтось сказав мені, що ця історія є серед оповідань в хрестоматії Джона Кольєра. Донедавна я дійсно вірив у це, а тоді знайшов примірник, надрукований 1972 року, перечитав його від дошки до дошки і від кінця до початку й зрозумів, що такої історії в Кольєра нема й сліду.

Можливо, бабуся поцупила цей сюжет в іншому виданні або в іншого автора, а може, усе це мені просто привиділося, тому що я тоді читав «На дні пляшки» цього ж автора, і там насправді діяв підступний джин у якомусь одвічному сюжеті.– *Прим. авт.*

[Повернутися](#)

19

Фірма «І. Міллер», створена Ізраелем Міллером (1892–1929), виробляла елітне дамське взуття, що і в наші дні залишається культовим, хоча фірма припинила існування ще в середині 1980-х років. Оформлення рекламної кампанії цієї фірми 1950 р. було першим творчим здобутком Енді Воргола.

[Повернутися](#)

20

Цадик – духовний провідник групи релігійних євреїв-хасидів, взірець побожності та праведної поведінки.

[Повернутися](#)

21

За навчання в університеті дід сплачував тим, що вигравав на більярді від Нью-Йорка до Балтімора й аж до Піттсбурга. «У мене не було вибору,– пояснював він.– Батьки всі свої заощадження витратили на мого брата».– *Прим. авт.*

[Повернутися](#)

22

«Сталевий пірс» (англ. «*Steel Piers*») – парк розваг, побудований на пристані в курортному місті Атлантик-Сіті (штат Нью-Джерсі). Атракціон із куркою-танцівницею не втрачав популярності в США до 1960-х років. Навчена курка сиділа в скляному ящику, і якщо відвідувач кидав у проріз монетку, отримувала порцію корму. За це вона виконувала короткий танок. Варіант цього атракціону, коли курка грає з відвідувачем у хрестики-нолики, досі можна побачити в деяких казино.

[Повернутися](#)

23

Бела Лугоші (Бела Ференц Деже Блашко, 1882–1956) – американський актор угорського походження, найбільш відомий виконанням ролі Дракули. В «Останньому з могікан» (1920) грав Чингачгука.

[Повернутися](#)

24

Прізвисько, яке британці дали військовій поліції армії США під час Другої світової війни, тому що ті носили білі шоломи, рукавички, гетри і пояс з уніформою оливкового кольору.

[Повернутися](#)

25

Лівенворт – федеральна в'язниця для чоловіків.

[Повернутися](#)

26

Вільям Дж. Донован на прізвисько Дикий Білл (1883–1959) – американський військовий, юрист і шеф спецслужб. Із літа 1941 р.– особистий координатор президента Рузвельта з розвідувальної діяльності, із червня 1942 р.– директор Управління стратегічних служб. Керував збором розвідданих та організацією диверсій у Північній Африці й Європі.

[Повернутися](#)

27

Так називали Мангеттенську слідчу в'язницю, тому що її перші корпуси, збудовані 1838 р., були стилізовані під єгипетські гробниці.

[Повернутися](#)

28

Психіатрична лікарня Грейстоун-Парк у місті Морріс Плейнс (Нью-Джерсі).

[Повернутися](#)

29

«Ах, пустеля!» (*Ah, Wilderness!*) – комедія американського драматурга Юджина О'Ніла (1888–1953).

[Повернутися](#)

30

Я й досі готую за бабусиними рецептами, надрукованими на блакитних каталожних картках. Півень у вині, картопляний суп-крем, омлет. Я десь забув або загубив її чудову омлетну сковороду під час

переїздив і сум'яття, що утворилося внаслідок мого розлучення.–
Прим. авт.

[Повернутися](#)

31

Саме це її і вбило. Бабуся померла від раку ендометрію, коли їй було 52 – 1975 року.– *Прим. авт.*

[Повернутися](#)

32

Дід завжди демонстративно зневажав Вернера фон Брауна і казав, що той був одним із прототипів таємного фашиста, доктора Стрейнджлава у Саузерна і Кубрика (мається на увазі стрічка «Доктор Стрейнджлав, або Як я перестав боятися і полюбив атомну бомбу» (1964) – чорна комедія режисера Стенлі Кубрика за сценарієм Террі Саузерна – прим. ред.). Згадуючи фон Брауна або зачитуючи його висловлювання в газеті, дід зображував карикатурний німецький акцент. Компанія мого діда «MRX» розробляла ракети для «Estes», «Centuri», «Chabon Scientific» і багатьох провідних фірм в епоху розквіту реактивних моделей. Розробки «MRX» ґрунтувалися на знаменитих американських носіях «Авангард», «Тор» і «Титан», але за дванадцять із гаком років існування його фірми дід жодного разу не копіював ракети «Редстоун», «Юпітер» або «Сатурн», створені фон Брауном. Цей мовчазний бойкот тривав навіть в епоху «Аполлонів», коли всім кортіло запустити модель «Сатурна V». Дід вразив і спантеличив моїх батьків і мене, коли 20 липня 1969 року, після того, як із величезним піднесенням і радістю чекав висадки людини на Місяці, раптово відмовився дивитися разом із нами і майже з усім людством, як Ніл Армстронг утілює спільну мрію діда і фон Брауна. Тільки бабуся не

здивувалася, коли дід мовчки вийшов із кімнати. Я пам'ятаю, як вона сказала, кивнувши в бік телевізора: «Мабуть, вони все зробили не так».– *Прим. авт.*

[Повернутися](#)

33

Саллі Райд – перша американська жінка-астронавтка. Спеціально для її польоту в складі екіпажу місії «Челленджер» 1983 року перед туалетом на борту шатла повісили фіранку, якої до того не було.

[Повернутися](#)

34

Ярцайт – річниця смерті (*їд.*).

[Повернутися](#)

35

Дід використав фігурки з британської іграшкової залізниці у масштабі 1 : 76,2, які зображували учасників пікніка на лужку (тільки без ковдри і транзисторного приймача).– *Прим. авт.*

[Повернутися](#)

36

На її новому місці на Рейстерзтаун-роуд у Пайксвіллі. «Агавас-Шолом» була однією з перших великих синагог, що перемістилися з довоєнного серця єврейського Балтімора на околицю за Севн-Майл-лейн.– *Прим. авт.*

[Повернутися](#)

37

Брін-Мор – приватний жіночий гуманітарний університет в Пенсильванії. Заснований 1885 року квакерами, належить до семи найстаріших і найбільш престижних жіночих коледжів на Східному узбережжі США.

[Повернутися](#)

38

А от і рабин! (Фр.)

[Повернутися](#)

39

Гаррісівський твід (англ. *Harris Tweed*) – легендарна твідова тканина, що виготовляють вручну за традиційними технологіями жителями островів біля узбережжя Шотландії.

[Повернутися](#)

40

Генрі Б. Грінберг на прізвисько Єврейський Молот (1911–1986) – американський бейсболіст, перший єврей серед бейсбольних суперзірок у США.

[Повернутися](#)

41

Синагогу (їд.).

[Повернутися](#)

42

Мамзер – буквально «позашлюбна дитина», «пройда» (їд.).

[Повернутися](#)

43

ґаргуйль, або ґаргуля – витесаний із каменя скульптурно оздоблений водостік, що зазвичай мав вигляд голови фантастичної тварини, чудовиська, деформованої людської фігури тощо.

[Повернутися](#)

44

Зроблено (фр.).

[Повернутися](#)

45

Переважно – військові або автомобільні конструктори, які він купував за каталогами або оптом.– *Прим. авт.*

[Повернутися](#)

46

Хала – єврейський традиційний святковий хліб.– *Прим. пер.*

[Повернутися](#)

47

Семіноли – індіанське плем'я, яке виникло завдяки об'єднанню флоридських індіанців, які не підкорилися владі США, і чорношкірих рабів – утікачів із плантацій.

[Повернутися](#)

48

Спіро Агню (1918–1996) – американський політик грецького походження, губернатор штату Меріленд, 39-й віцепрезидент США. Відзначався радикально консервативними поглядами.

[Повернутися](#)

49

Стівен Сондхайм (1930) – американський композитор, поет і драматург, автор багатьох бродвейських мюзиклів.

[Повернутися](#)

50

П'ята поправка до Конституції США забезпечує особі, що звинувачується у скоєнні злочину, справедливе судове розслідування. Також, відповідно до цієї поправки, жодна особа не може двічі звинувачуватися за той самий злочин і має право не свідчити проти себе.

[Повернутися](#)

51

Річард Фейнман (1918–1988) – американський фізик, один із творців квантової електродинаміки. Лауреат Нобелівської премії

з фізики. Зіграв ключову роль у розслідуванні причин катастрофи космічного корабля «Челленджер» 1986 року.

[Повернутися](#)

52

Персонажі комедії В. Шекспіра «Сон літньої ночі» (1600), відомої чудернацьким переплетенням мотивів античної міфології та англійського фольклору.

[Повернутися](#)

53

1962 року компанія «Мартін» (тепер – «Мартін-Марієтта», що успішно працює над ракетою «Титан») придбала «Raptorsco» у його колишнього партнера Мілтона Вейнблатта, заплативши, із дідових слів, «приблизно в двісті разів більше, ніж Вейнблатт, коли купував мої акції».– *Прим. авт.*

[Повернутися](#)

54

Поширена в США назва димедролу.

[Повернутися](#)

55

Свято Пурим встановлене на згадку про порятунок перських євреїв від винищення Аманом, улюбленцем перського царя Ксеркса, у V ст. до н. е.

[Повернутися](#)

56

Гоменташі (буквально – «вуха Амана») – особливе печиво з маком, що готують і споживають під час святкування Пуриму.

[Повернутися](#)

57

Essayons (фр.) – «спробуймо».

[Повернутися](#)

58

Ці меблі характерні для американської версії стилю ар-деко.

[Повернутися](#)

59

Hors d'oeuvre (фр.) – «на закуску».

[Повернутися](#)

60

Гленн Мартін (1886–1955) – піонер американської авіації, засновник авіабудівної компанії «Glenn L. Martin Company» (1912), що сьогодні відома як «Lockheed Martin».

[Повернутися](#)

61

Дженніфер Джонс (1919–2009) – американська кіноакторка, п'ятикратна володарка «Оскара», а також перша акторка, нагороджена премією «Золотий глобус».

[Повернутися](#)

62

Штраймл – головний убір хасидів, що надягають тільки в особливо урочистих випадках.

[Повернутися](#)